

Rykantų Švč. Trejybės bažnyčios sienų tapybos raida ir ikonografija

Asta Giniūnienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

Kultūros paveldo centras

Ašmenos g. 10, LT-01135 Vilnius

asta.giniuniene@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjama Rykantų bažnyčios interjero ir eksterjero sienų tapyba, pagrindinis dėmesys skiriamas 1688 m. (1668?) dailininko Jono Janovičiaus nutapytiems Kristaus kančios kelio ir dominikonų ciklams. Lietuvos istoriografijoje šie kūriniai vertinami kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės baroko tapybos reprezentantai, tačiau lig šiol išsamiai netyrinėti. Atribucijos pagrindu laikomi tarpukariu skelbti duomenys. Straipsnyje, remiantis archyviniais rankraščiniais, publikuotais šaltiniais, siekiama ne tik papildyti, patikslinti istorinius faktus, bet ir kelti klausimus apie jų nutapyimo ir uždažymo laiką, atradimo, restauravimo aplinkybes. Taip pat pirmą kartą bandoma įvardyti Kristaus kančios kelio stočių siužetus, dominikonų cikle pavaizduotus šventuosius ir palaimintuosius, juos tirti ikonografijos aspektu, ieškant provaizdžių, analogų Europos religinėje dailėje.

Reikšminiai žodžiai: Rykantų bažnyčia, sienų tapyba, Kristaus kančios ciklas, dominikonai, Jonas Janovičius, Kazimieras Kviatkovskis.

Rykantų bažnyčioje išlikusi unikali sienų tapyba: fasade – šv. Jurgio atvaizdas, viduje ant presbiterijos sienų – didikų Oginskių portretai ir Nuėmimo nuo kryžiaus freska, šoninėse navose – Kristaus kančios kelias, vargonų chore – dominikonų vienuolių, buvusių šventovės šeimininkų, ciklas. Šiuo metu šoniniame Viešpaties Jėzaus altoriuje matomas ant mūro nutapytas *Susimąsčiusio Kristaus* atvaizdas, kuris du šimtmečius buvo dengiamas Viešpaties Jėzaus paveikslais¹. Apie Rykantų bažnyčios sienų tapybą pirmąsias ir svarbiausias žinias pateikė tarpukario Vilniaus ir Naugarduko vaivadijų paminklų konservatorius Stanislovas Lorencas (Stanisław Lorentz, 1899–1991), dalyvavęs Rykantų bažnyčios sienų tapybos atradimo ir restauracijos procese, ir jas publikavo 1936 m. vadove po Vilniaus vaivadiją:

1931 m. ant navų sienų ir presbiterijoje rastos scenos, vaizduojančios Kristaus kančią, 1668 m. nutapytos Jono iš Janovo, kurio parašas įrėžtas tinke. Presbiterijoje ant sienos rasti nutapyti labai nukentėję fundatorių portretai.²

Literatūroje apie Rykantus įprastai nurodomi šie duomenys: bažnyčios fundatorius ir tapybos užsakovas Marcijonas Aleksandras Oginskis (1632–1690), 1928–1932 m. pagrindinis Rykantų bažnyčios klebono iniciatyva vykęs remontas, 1931 m. bažnyčios viduje atrastos ir restauruotos freskos, fasade atnaujintas šv. Jurgio atvaizdas. Interjero sienų tapybos autorius Janovičius. Pažymimi konservatoriaus Stanislovo Lorencas ir 1931 m. šią tapybą restauravusio dailininko Kazimiero Kviatkovskio (1893–1964) nuopelnai³. Alina Kowalczykowa, aptardama dailės istoriko Stanislovo

- 1 2017 m. *Susimąsčiusio Kristaus* atvaizdą Kultūros paveldo specialistams parodė vienuolė, kuri prie šio altoriaus rengdavo prakartėlę. Šios freskos ikonografiją nagrinėjo dailės istorikė Gabija Surdokaitė-Vitienė monografijoje *Susimąstęs Kristus: nuo religinio atvaizdo iki tautos simbolio Rūpintojėlio* (Vilnius: LKTI, 2017), 224.
- 2 Stanisław Lorentz, *Wycieczki po Województwie wileńskiem* (Wilno: nakl. Oddziału Wileńskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, 1936), 33.
- 3 Janavičius, Jaunavičius, Janowicz Jan (Jan z Janowicz). 1688 (1668?), in *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 1, XVI–XVIII a., sudarė Aistė Palušytė (Vilnius: LKTI, 2005), 139; Tojana Račiūnaitė ir Rūta Kasiulytė, „Madona su auskarais: Rykantų švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu paveikslas tyrimai ir restauravimas“, in „Restauravimo laboratorija“, sudarė Dalia Klajumienė, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 92/93 (2019): 307–311; Vytautas Levandauskas, „Rykantų bažnyčia“, in *Kultūros paminklų enciklopedija*, t. 2, *Rytų Lietuva* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1998), 41–42; Kazys Misius ir Romualdas Šimkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios* (Vilnius: Pradai, 1993) 567; Tadas Adomonis ir

Lorenzo indėlį Vilniaus krašto paveldui, publikavo jo dokumento ištrauką apie rastą Rykantų sienų tapybą⁴. Rykantų bažnyčios sienų tapybos meninė raiška apibūdinta dailėtyrininkų Irenos Vaišvilaitės⁵ ir Gražinos Martinaitienės enciklopediniuose tekstuose⁶. Lietuvos senosios dailės tyrinėtoja Marija Matuškaitė Marcijono Aleksandro Oginskio ir jo žmonos Marcibelės Onos Glebavičiūtės-Oginskienės portretus aptarė, tirdama LDK portretų⁷ ir aprangos istorijas⁸.

2020 m. Kultūros paveldo centro darbuotojams buvo pavesta atnaujinti Rykantų bažnyčios dokumentaciją, straipsnio autorei patikėta nustatyti šio statinio vertingąsias dailės savybes⁹ [1 il.]. Peržiūrėjus publikuotą medžiagą, istorinius dokumentus, klausimų tiktai padaugėjo. Visų pirma reikėjo išsiaiškinti, kada buvo ištapytas interjeras, nes minėtose publikacijose nurodomos skirtingos datos – 1668 ir 1688 metai. Taip pat atsakyti į klausimus, kada ir kodėl sienų tapyba buvo uždažyta? Natūroje apžiūrėjus kūrinius, kilo abejonių, ar visa interjero tapyba atlikta to paties meistro, tuo pačiu metu? Vartant senąsias nuotraukas, sudomino dar prieš kelis dešimtmečius bažnyčioje buvę iliuziškai tapyti altoriai, fiksuoti Dalios Klajumienės sudarytoje LDK sakralinių statinių XVIII–XIX a. tapytų altorių lentelėje, bet netyrinėti¹⁰. Svarstymus, įžvalgas reikėjo pagrįsti istoriniais duomenimis, todėl buvo peržiūrėti publikuoti ir neskelti Lietuvos

Klemensas Čerbulėnas, *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija*, t. 1, *Nuo seniausių laikų iki 1775 metų* (Vilnius: Mokslas, 1987), 254; Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 5, *Vilniaus arkivyskupija*, d. 2 (Chicago: Lietuvių enciklopedijos leidykla, Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986), 276–278, il. 159.

- 4 Alina Kowalczykowa, „Konserwator Stanisław Lorentz na Wileńszczyźnie – przyczynek“, in „Vilnius kaip dailės mokymo ir sklaidos centras“, sudarė Vidmantas Jankauskas, *Acta Academiae Artium Vilnensis* 29 (2003): 133.
- 5 Irena Vaišvilaitė, „Interjero sienų tapyba“, in *Kultūros paminklų enciklopedija*, t. 2, *Rytų Lietuva*, 42.
- 6 Gražina Martinaitienė, „Šv. Jurgis“, in *Kultūros paminklų enciklopedija*, t. 2, *Rytų Lietuva*, 42.
- 7 Marija Matuškaitė, *Portretas XVI–XVIII a.* (Vilnius: Mokslas, 1984); Marija Matuškaitė, *Išėjusiems atminti: laidosena ir kapų ženklavimas LDK* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009).
- 8 Marija Matuškaitė, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje* (Vilnius: Aidai, 2003).
- 9 1973 m. Rykantų sienų tapyba buvo įtraukta į LR kultūros paminklų sąrašą: Sieninė tapyba *Šv. Jurgis* (DR1098), Bažnyčios fundatoriaus ir jo žmonos Tiškevičiūtės-Oginskienės portretai (DR1102); Stacijos (DR1099), Dominikonų šventieji (DR1100), in *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas* (Vilnius, 1973), 535.
- 10 Dalia Klajumienė, *Tapyti altoriai XVIII a. – XIX a. I p.: nykstantys Lietuvos bažnyčių dailės paminklai* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006), 222.

1. Rykantų Švč. Trejybės bažnyčia,
Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Rykantai Church of the Holy Trinity.
Photo by Asta Giniūnienė, 2020

archyvuose saugomi šaltiniai¹¹. Imtis šios temos paskatino Kultūros paveldo centro archyve ir Duomenų skyriuje saugomi dokumentai, ypač verta paviešinti tarpukario susirašinėjimo byla apie Rykantų bažnyčios sienų tapybos atradimą ir restauravimą¹². Domino tolesnis sienų tapybos bei iliuziškai tapytų altorių likimas. Paradoksas, bet apie paskutinę Rykantų bažnyčios tapybos restauraciją sunkiausia buvo rasti duomenų, nes pirmaisiais Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo metais, kol nebuvo suformuotas Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, nebuvo vedama tvarkybos darbų dokumentacija¹³.

Tikslinant duomenis apie Rykantų bažnyčios dailės vertybes, reikėjo įvardyti Kryžiaus kelio stočių freskas, vargonų choro parapete vaizduojamus dominikonus. Ieškota analogų, tapytų ir grafinių provaizdžių Lietuvos ir kitų šalių bažnyčiose, vienuolinėje aplinkoje. Šio pirminio ikonografinio tyrimo rezultatai pateikiami straipsnyje.

- 11 Dalis senųjų bažnyčios dokumentų, kaip rašoma kronikoje, per 1812 m. prancūzų karą pragaišo; Rykantų bažnyčios kronika, 1849, VUB RS, f. 4-A2849, l. 1.
- 12 Susirašinėjimo dokumentai dėl Rykantų bažnyčios tapybos, 1931–1934, in KPCA, f. 22, ap. 1, b. 175.
- 13 Už dokumentus ir žodinę informaciją apie sienų tapybos restauraciją nuoširdžiai dėkoju restauratoriui Juozui Pilipavičiui.

Istorinės žinios

Manoma, kad pirmoji medinė Rykantų bažnyčia pastatyta XVI a. viduryje, ji laikoma viena ankstyviausių evangelikų reformatų bažnyčių Lietuvoje. 1555 m. šventovę paminėjo čia apsilankęs italų reformatorius Paulius Vergarijus. XVI a. Rykantų dvaras priklausė Tolvaišams, kurie XVI a. viduryje tapo kalvinistais. 1585 m. tuometinis dvaro savininkas, žemaičių kaštelionas ir Daugpilio seniūnas Adomas Tolvaišas (?–1628) Rykantuose pastatė mūrinę bažnyčią ir buvo palaidotas jos rūsyje. Per 1655–1662 m. karą bažnyčia buvo apgriauta. Rykantų dvaras atiteko LDK kancleriui Marcijonui Aleksandrui Oginskiui (1632–1690), kuris rūpinosi savo valdose buvusia Rykantų bažnyčia, 1688 m. ją su dvaro žeme paskyrė Trakų dominikonų vienuoliams¹⁴.

Po Oginskio mirties situacija pasikeitė, apie tai liudija XIX a. reformacijos istoriko Juozapo Lukoševičiaus (Józef Łukaszewicz) knygoje atpasakoti 1715 m. rankraštyje rasti keliautojo liudijimai. 1696 m. Rykantų bažnyčia stovėjo tuščia ir apleista, laidojimo rūsys be durų, palaikai išmėtyti. Dominikonai mišias aukojo ne bažnyčioje, o dvare¹⁵. 1713 m. Rykantų bažnyčioje stovėjo „paprastų lentų mėlyna spalva dažytas, popiežiškiesiems neįprastas altorius, virš kurio, vietoje krucifikso ar ko nors panašaus, buvo nutapytas dvigalvis erelis.“ Tame altoriuje stovėjo „savosioms šventenybėms skirta spintelė [tabernakulis, – A. G.], taip pat tuščia ir atdara.“¹⁶ Priežastys, kodėl dominikonai apleido Rykantų bažnyčią, aiškintos vietinių gyventojų pasakojimais apie buvusių šeimininkų kalvinistų pragaištingus trikdžius katalikams įsitvirtinti bažnyčioje, atlikti liturgines apeigas¹⁷, kitaip tariant – konfesinį konfliktą. Galbūt dėl šios priežasties 1725 m. Rykantuose pastatyta antroji medinė Šv. Jono Krikštytojo titulo bažnyčia, kurioje puoselėtas

14 Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1784, in VUB RS, f. 57-B53-950 l. 1v; Rykantų bažnyčios vizitacija, 1830, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3776, l. 138; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 10 (Warszawa, 1902), 90; Kultūros paminklai Trakų rajone: Rykantų bažnyčia, in KPCA, f. 5, ap. 1, b. 1108, l. 1; Levandauskas, „Rykantų bažnyčia“, 41–42; Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, 276–278.

15 Józef Łukaszewicz, *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*, t. 2 (Poznan, 1843), 63–64, www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/3141?id=314; Vladas Drėma, *LDK miestai ir miesteliai. Iš Vlados Drėmos archyvų* (Vilnius: Versus aureus, 2006), 606; Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, 277.

16 Łukaszewicz, *Dzieje kościołów wyznania helweckiego*, 64–65.

17 Pasakojama, kad iš eretikų perimtoje Rykantų bažnyčioje dėjosi keisti dalykai – esą dominikonų kunigas, kai atlaikydavo mišias, greitai mirdavo. Ibid., 64.

Švč. Mergelės Marijos kultas. Didžiajame altoriuje kabojo stebuklais garsėjęs ant medžio tapytas Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo paveikslas, globojamas šio vardo brolijos, jį dengė Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos atvaizdas, šoniniuose buvo įtaisyti šv. Jono Krikštytojo ir šv. arkangelo Mykolo paveikslai¹⁸. 1784 m. vizitacijoje pažymėta, kad bažnyčia pasenusi, jai reikia „visokio remonto“¹⁹. Bet vietoj remonto ar naujos šventovės statybų, matyt, buvo nuspręsta sugrąžinti pamaldas į mūrinę bažnyčią²⁰. 1792 m. Rykantų bažnyčia tapo Vievio bažnyčios filija, šia bažnyčia ir toliau rūpinosi Trakų dominikonai²¹.

XIX a. pradžioje mūrinė bažnyčia tituluota Šv. Jurgio vardu²². 1819 m. lakoniškame dokumente žinios apie vidaus įrangą itin skurdžios, minimas tiktai didysis altorius su šv. Jurgio ir Čenstakavos Švč. Dievo Motinos paveikslais (pastarasis perkeltas iš medinės Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios)²³. 1820 m. vizitacijos akte išvardyti trys altoriai:

didysis su mensa ir tabernakuliu be puošmenų. Virš tabernakulio įtaisyti šv. Jurgio, už jo – Švč. Mergelės Marijos paveikslai. Antrasis altorius dešinėje [Epistolos pusėje, – A. G.] ant sienos optiškai tapytas su jame nutapyta Kristaus figūra. Kitapus tokio paties tipo altorius su ant drobės vaizduojamu *Rožinio Švč. Mergelės Marijos* paveikslu. Prie jų stovėjo mensos. Presbiteriją skyrė grotelės.²⁴

- 18 Rykantų bažnyčios inventorius, 1773, in VUB RS, f. 57-B53-949, l. 1; Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1784, in VUB RS, f. 57-B53-950, l. 1v; Raciūnaitė ir Kasiulytė, „Madona su auskarais“, 310.
- 19 Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1784, in VUB RS, f. 57-B53-950, l. 1v.
- 20 Literatūroje nurodomi 1794 metai arba XIX a. pab.; *Katalikų kalendoriaus žinynas* (Vilnius: Katalikų pasaulis, 1991), 270; Misių ir Šimkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, 567. Tačiau perkėlimas galėjo vykti ir keleriais metais anksčiau, kai 1792 m. Rykantų bažnyčia tapo Vievio bažnyčios filija.
- 21 Vienuoliai remontavo bažnyčią, pastatą uždengė gontais; Rykantų filijinės bažnyčios vizitacija, 1820, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 729; Rykantų bažnyčios vizitacija, 1830, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3776, l. 138v.
- 22 Rykantų bažnyčios vizitacija, 1819, in LVIA, f. 694, ap. 1 b. 3660, l. 101v. Rykantų filijinės bažnyčios vizitacija, 1820, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 728v.
- 23 Rykantų bažnyčios vizitacija, 1819, in LVIA, f. 694, ap. 1 b. 3660, l. 101v; Raciūnaitė ir Kasiulytė, „Madona su auskarais“, 310–311. Nežinoma, kur dingio stebuklais garsėjęs, aptaisais puoštas Švč. Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtosios ir kiti medinėje Švč. Trejybės bažnyčioje buvę paveikslai.
- 24 Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 729.

2. Didysis Švč. Trejybės altorius, XVIII a.
III ketv., KPCA, 1955

High altar of the Holy Trinity, 3rd quarter of
18th c. KPCA, 1955

3. Iliuziškai tapytas Šv. Dominyko altorius,
1820–1830, KPCA, 1955

Painted trompe l'oeil-style altar of St. Dominic,
1820–30, KPCA, 1955

1830 m. bažnyčiai jau suteiktas Švč. Trejybės titulas. Šventovė galutinai įrengta ir išpuošta. Joje įtaisyti penki altoriai. Tų metų dokumente detalai aprašytas, su dabartiniu tapatintinas, dvitarpsnis medinis didysis Čenstakavos Švč. Dievo Motinos altorius²⁵ [2 il.]. Antrasis šoninis altorius buvo ant sienos „optiškai tapytas“ su „priřto prie stulpo V. Jėzaus, taip pat ant mūro nutapytu“, prie jo pristatyta vieno laiptelio pakopa ir mensa. Trečiasis tokios pat išvaizdos, jame – *Rožinio Švč. Mergelės Marijos* paveikslas. Ketvirtas ir penktas altoriai taip pat ant sienų „optiškai tapyti“. Jie buvo pašvęsti žymiausiems dominikonų šventiesiems – viename kabojo

25 „Altorius stovėjo ant trijų pakopų, su medine mensa. Pirmąjį tarpsnį sudarė keturios kolonos su dažytu karnizu, ciborija. Virš ciborijos įtaisytas Švč. Dievo Motinos, rankoje laikančios Kūdikį Jėzų paveikslas, puoštas žalvario aptaisais, dviem pabalintomis karūnomis. Jis dengiamas šv. Jurgio atvaizdu. Antrame tarpsnyje įkomponuotas Švč. Trejybės paveikslas, šonuose keturi angeliukai.“ Rykantų bažnyčios vizitacija, 1830, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3776, l. 138v. Šis regento stiliaus altorius su profesionalios drožybos skulptūromis veikiausiai atkeltas iš kitos bažnyčios, galbūt iš Trakų dominikonų šventovės.

Šv. Dominyko [3 il.], kitame – Šv. Tomo [Akviniečio, – A. G.] ant drobės tapyti paveikslai²⁶. XIX a. II ketv. navos Viešpaties Jėzaus altoriaus tapytą atvaizdą uždengė molbertinis *Jėzaus nuoplakimo* paveikslas²⁷. Verta atkreipti dėmesį, kad XIX a. minėtuose bažnyčios aprašymuose neminima interjero sienų tapyba, veikiausiai ji buvo uždažyta. Tai sietina su pamaldumo tradicijų kaita, suteiktais atlaisdais, apie kuriuos užuominą randame 1830 m. vizitacijoje:

šioje bažnyčioje vyksta apeigos, primenančios Išganytojo Atpirkimo slėpinius ir tai yra Rožinio ir Švč. Jėzaus Vardo slėpiniai, kurie išsamiai aprašyti Trakų Dominikonų vizitacijoje, 1793 m. balandžio 9 d. popiežiaus Pijaus VI išleistoje brevėje.²⁸

1842 m. carinė administracija uždraudė dominikonų veiklą Rykanuose ir Trakuose. Nuo XIX a. 4 deš. iki XX a. 3 deš. Rykantų bažnyčios vidaus įrangą mažai pasikeitė. 1920 m. inventoriuje išvardyti penki altoriai, keturi tų pačių titulų²⁹, o penktasis presbiterijos altorius pervadintas šv. Antano Paduviečio vardu, jame buvo pakabintas šio šventojo paveikslas [4 il.]³⁰. Buvęs altorinis Šv. Tomo tapinys perkeltas ant sienos, taip pat bažnyčioje kabojo Šv. Kotrynos ir penki maži neįvardyti paveikslai. Kairės navos gale, žiūrint į altorių, įrengtas Išganytojo kapas³¹.

Rykantų bažnyčiai itin reikšmingi buvo 1928–1932 metai – tuometinis klebonas Mykolas Samusionekas (Michał Samusionek) iš pagrindų ją suremontavo. Buvo restauruotas eksterjero sienos paveikslas Šv. Jurgis, viduje – *Kristaus kančios kelio* freskos, altorių, sienų ir skliautų tapyba³². 1930 m. dokumente bažnyčios pagrindinė įrangą apibūdinta tapačiai kaip

26 Rykantų bažnyčios vizitacija, 1830, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3776, l. 138v.

27 Paveikslas *Jėzaus nuoplakimas* (uk 14337) dabar kabo bažnyčioje ant sienos.

28 Rykantų bažnyčios vizitacija, 1830, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3776, l. 139.

29 „Didysis medinis altorius, staliaus darbo su virš tabernakulo kabančiu Rožinio [Švč. Mergelės Marijos] ?, dengiamu šv. Jurgio atvaizdu, virš jo – Švč. Trejybės. Šoniniai ant sienų tapyti altoriai su Šv. Antano, Šv. Dominyko, *Nuplakto Išganytojo* (Zbawicelia biczowanego), *Rožinio Marijos* paveikslais.“ Rykantų bažnyčios inventorius, 1920, in LVIA, f. 694, ap. 5, b. 5650, l. 2v.

30 Tai per reprodukcijas plitusi Bartolomé Estebano Murillo (1617–1682) Šv. Antano Paduviečio paveikslo (1668–1669) kopija.

31 Rykantų bažnyčios inventorius, 1920, in LVIA, f. 694, ap. 5, b. 5650, l. 2v, 3.

32 Rykantų bažnyčios inventorius, 1937, in LVIA, f. 694, ap. 5, b. 3648, l. 2v.

4. Iliužiškai tapytas Šv. Antano Paduviečio altorius, 1820–1830, KPCA, 1955

Painted trompe l'oeil-style altar of St. Anthony of Padua, 1820–30, KPCA, 1955

5. Iliužiškai tapytas Šv. Mergelės Marijos altorius, XVIII a. pab. – 1820, KPCA, 1955

Painted trompe l'oeil-style altar of the Blessed Virgin Mary, end of 18th c. – 1820, KPCA, 1955

prieš dešimtį metų, tikrai į šoninį navos Jėzaus Kristaus altorių įkeltas Švč. Jėzaus Širdies atvaizdas³³ (pakeitęs anksčiau kabojusį Jėzaus nuplakimo paveikslą). 1935 m. šoniniam Švč. Mergelės Marijos altoriui įgyta Švč. Dievo Motinos skulptūra³⁴. Po dvejų metų ji vadinama *Maloningąja*³⁵ [5 il.]. *Art deco* bruožų Švč. Mergelės Marijos *Maloningosios* skulptūrą 1932 m. sukūrė profesionalus skulptorius Rapolas Jakimavičius (1893–1961)³⁶. Buvę Rožinio Švč. Mergelės Marijos³⁷, Jėzaus nuplakimo altoriniai ir kiti anksčiau minėti

33 Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1930, in LMAVB RS, f. 318–12011, l. 1v.

34 Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1935, in LMAVB RS, f. 318–12012, l. 1v.

35 Rykantų bažnyčios inventorių, 1937, in LVIA, f. 694, ap. 5, b. 3648, l. 2v; Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1938, in LMAVB RS, f. 318–12013, l. 1v.

36 Asta Giniūnienė, „Nauji duomenys apie kultūros paveldo objektus. Rapolas Jakimavičius“, *Kultūros paminklai* 25 (2021): 175–176.

37 Išlikusi 1969 m. Rožinio Švč. Mergelės Marijos paveikslas nuotrauka, 1975 m. altoriaus paveikslas dingęs. Nurašymo aktas, 1975, in KPC KOS, b. „Įsipareigojimai saugoti dailės paminklus ir techninės apžiūros aktai“.

paveikslai kabojo bažnyčioje ant sienų³⁸. 1939 m. interjero vaizdas išliko toks pat³⁹.

Sovietmečiu bažnyčioje esminių pokyčių neįvyko. 1949 m. architektas Sigitas Benjaminas Lasavickas paminėjo penkis altorius, apie šoninius ir sienų tapybą rašė:

[jie] labai paprasti, susidedantys iš didelio paveikslų ir apie jį tapyto (tiesiog ant sienos) architektūrinio fono. Freskose vaizduojami kryžiaus keliai. Jų piešinys gana primityvus, turįs daug dramatiškumo. Spalvinis jų sprendimas yra lokalinis (nors tą galima paaiškinti jų senumu ir išblukimu laike jų atidengimo 1928 m.).⁴⁰

Toks šventovės vidus išliko iki XX a. 10 dešimtmečio. Po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo tuometinio klebono iniciatyva bažnyčia suremontuota (apie tai plačiau kitame skyriuje).

Remontai, sienų tapybos atradimas ir restauravimas

XVIII a. pabaigoje, prieš perkeliant pamaldas iš medinės į mūrinę dominikonų bažnyčią⁴¹, pastatas turėjo būti atitinkamai paruoštas ir įrengtas. Per šimtmetį senoji sienų tapyba gerokai apnyko, tikėtina, kad tuo laiku ar kiek vėliau Oginskių portretai, Kristaus kančios ir dominikonų ciklai buvo uždažyti. Apie vidaus išbalinimą randame užuominą 1820 m. dokumente⁴². Tai veikiausiai susiję ir su anksčiau minėta pamaldumo kaita Rykantų bažnyčioje. XIX a. bažnyčia ne kartą tvarkyta, 1886 m. dėl prastos bažnyčios būklės kreiptasi į caro valdžios institucijas, prašant leidimo remontui⁴³. Sutikimas vilkintas kelerius metus⁴⁴. 1901 m., suderinus su valdžia, Rykantų bažnyčioje

38 Bažnyčioje ant sienų kabojo *Jėzaus po kryžiumi* [saugomas vargonų chore, – A. G.], *Nukryžiovimo, Jėzaus Karste, Rožinio Švč. Mergelės Marijos, Švč. Mergelės Marijos su aptaisais, Šv. Tomo Akviniečio, Kristaus nuplakimo, Dievo Motinos su Kūdikiu paveikslai*. Rykantų bažnyčios inventorių, 1937, in LVIA, f. 694, ap. 5, b. 3648, l. 4.

39 Rykantų bažnyčios inventorių, 1939, in LMAVB RS, f. 318–10563, l. 4–4v.

40 Dokumentų byla apie Trakų rajono Rykantų Švč. Trejybės bažnyčią (Atr-148), 1952–1969, in KPCA, f. 3, ap. 1, b. 238, l. 42.

41 *Katalikų kalendoriaus žinyne* nurodoma 1794 m. data (Vilniaus: Katalikų pasaulis, 1991), 270.

42 „Reikia nutinkuoti fasadą, o vidų išbalinti.“ Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 728v.; Kultūros paminklai Trakų rajone: Rykantų bažnyčia, in KPCA, f. 5, ap. 1, b. 1108, l. 3.

43 Atsisakymas išduoti leidimą Rykantų bažnyčios remontui, 1886, in LVIA, f. 604, ap. 4, b. 3870.

44 Susirašinėjimo dokumentai dėl Rykantų bažnyčios remonto, 1887–1889, in LVIA, f. 604, ap. 4, b. 3996.

darbai prasidėjo: buvo perdažomos išorinės sienos ir balinamas vidus⁴⁵. Po dvejų metų bažnyčią perėmęs administratorius pakartotinai kreipėsi į konsistoriją, prašydamas bažnyčios tvarkybai pinigų. Jis rašė: „tinkas nubyrėjęs, plytos krenta, viduje beveik visi paveikslai, išskyrus šv. Antano, taip pažeisti, jog negalima įžiūrėti, kas juose pavaizduota.“⁴⁶ Po šio laiško į Rykantus pasiųstas Trakų dekanas raportavo: bažnyčia tvarkoma, bet dėl ribotų galimybių ir lėšų stygiaus atlikti tik pagrindiniai darbai, o statinys toliau yra ir nyksta. Jis prašo „iš konsistorijos fondo ar kitų šaltinių klebonui skirti lėšų remontui.“⁴⁷ Savo ruožtu konsistorija kreipėsi į vicegubernatorių, šis žadėjo prisidėti su sąlyga, jeigu nebus daromi jokie pakeitimai, pastatas liks toks, kaip buvęs – „be jokių naujadarų ir papildomų puošmenų“⁴⁸.

XX a. 3 deš. Rykantų bažnyčios būklė buvo prasta, statinys nukentėjo per Pirmąjį pasaulinį karą. Tuometinio klebono Samusioneko iniciatyva sudarytas parapijos komitetas bažnyčios remonto priežiūrai⁴⁹. 1925 m. Rykantų bažnyčios planuojamų darbų sąrašė nurodyti ir tinko bei mūro darbai. Vidaus darbų grafoje pažymėta: „Nuvalyti ir nuskusti seną sienų pabalinimą (suma 486 zl.).“⁵⁰ Tapybos rasti nesitikėta⁵¹. Pradėjus valyti sienas, atsivėrė freskų fragmentai. Remonto darbams vadovavęs klebonas ir parapijos komitetas 1931 m. birželio 5 d. apie tai informavo Vilniaus Romos katalikų metropolijos kuriją ir Vilniaus vaivadijos Kultūros paminklų konservatorių skyrių. Prašoma nustatyti „po grubiu kalkių sluoksniu rastos tapybos, tikėtina, vaizduojančios visą Viešpaties Jėzaus kančią“ meninę vertę⁵². 1931 m. liepos 31 d. konservatorių skyriaus laiške, adresuotame kurijai, rašoma: „atrasta tapyba XVII amžiaus, labai vertinga, pakankamai gerai išlikusi, todėl ją būtina saugoti.“

45 Rykantų bažnyčios remonto byla, 1901, in LVIA, f. 604, ap. 4, b. 5754, l. 4–6.

46 Rykantų bažnyčios administratoriaus raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, 1903 m. kovo 11 d., in LVIA, f. 604, ap. 4, b. 5754, l. 8–8v.

47 Trakų dekanato raportas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, 1903 m. gegužės 16 d., in LVIA, f. 604, ap. 4, b. 5754, l. 12, 12v.

48 Vicegubernatoriaus raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, 1903 m. rugpjūčio 19 d., in LVIA, f. 604, ap. 4, b. 5754, l. 17.

49 Mykolo Samusioneko raštas Vilniaus vyskupijos kurijai dėl Rykantų parapijos komiteto įsteigimo, 1925 m. birželio 9 d., in LVIA, f. 694, ap. 5, b. 3639, l. 2.

50 Rykantų bažnyčios remonto darbų sąmata, 1925, in LVIA, f. 694, ap. 5, b. 3639, l. 2.

51 Numatyta du kartus aliejiniais dažais nutepti panelį (1,5 m nuo grindų) (122,40 zl), o likusias sienų dalis, skliautus ir zakristiją – klijiniais dažais (729,60 zl). Ibid.

52 Laiške rašoma, kad kitu atveju, jeigu sienos tapyba „neturi jokios meninės istorinės vertės, ar uždažyti?“; Susirašinėjimo dokumentai dėl Rykantų bažnyčioje atrastos sienų tapybos, 1931–1934, in KPCA, f. 22, ap. 1, b. 175, l. 2.

Tolesnius remonto darbus reikalaujama vykdyti tik su paminklų konservatorių priežiūra⁵³. Panašaus turinio rugpjūčio 29 d. laiškas (apie meniniu istoriniu požiūriu išskirtinę XVII ir XVIII a. tapybą ir būtiną konservatorių priežiūrą) pasiekė Rykantų kleboną⁵⁴. Paminklų konservatorių komisija numatė darbų seką: nuvalyti viršutinį sluoksnį, atidengti sienų tapybą ir ją konservuoti.

Šiuos darbus ji pavedė dailininkui Kviatkovskiui⁵⁵. Vykstant restauravimo darbams, tų pačių metų lapkričio 11 d. klebonas pasiuntė laišką Kultūros paminklų konservatorių skyriui, prašydamas materialios paramos: „Pradinę sumą 775 zl. dailininkui suaukojo parapijiečiai, likusių – 250 zl., neturime. Parapija neturtinga, todėl negali padengti visų išlaidų.“ Klebonas argumentavo, kad „lėšos buvo surinktos bažnyčios perdažymui, o ne freskų konservavimui.“ Visas konservavimo ir restauravimo darbas įkainotas 8 000 zlotų⁵⁶. Apie vėlesnę darbų eigą dokumentų nerasta, manoma, kad tolesnė restauracija vyko sklandžiai, ją prižiūrėjo ir materialiai rėmė Bažnyčios ir valdžios institucijos. 1931–1932 m. Kviatkovskis dirbo ne vienas, jam talkino jo mokinys, jaunas tapytojas Leonardas Valdemaras Torvirtas (Leonard Waldemar Torwirt, 1912–1967)⁵⁷.

Po Antrojo pasaulinio karo 1952 m. techninės apžiūros akte bažnyčios būklė apibūdinta kaip pakankamai gera, o freskų – apgailėtina:

vargonų plokštuma yra suskaidyta keturkampių įgilinimų – nišelių. Minimų nišų viduje randasi freskų liekanos, vaizduojančios apaštalus (Dominikonų ordino). Bažnyčių šoninių sienų plokštumos, žemiau langų, užpildytos senų freskų liekanomis. Presbiterijos dalyje randasi tų freskų tęsinys, o taip pat bažnyčios fundatorių Oginskiių figūriniai atvaizdai. Be to, arkos plokštuma, kuri skiria presbiteriją nuo navos yra išpuošta freska augalinio ornamento. Ji taip pat yra sena.⁵⁸ [6 il.]

53 Ibid., l. 4.

54 Ibid., l. 5.

55 Ibid., l. 3. Dailininkas Kviatkovskis turėjo restauravimo patirties, 1929 m. jis atnaujino Jėzuitų kolegijos refektoriaus (dab. Vilniaus universiteto Smuglevičiaus salės) plafoną; *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 3, 1918–1944, sudarė Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė (Vilnius: LKTI, 2013), 236–237.

56 Susirašinėjimo dokumentai dėl Rykantų bažnyčioje atrastos sienų tapybos, 1931–1934, in KPCA, f. 22, ap. 1, b. 175, l. 5.

57 *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 3, 399–400.

58 Dokumentų byla apie Trakų rajono Rykantų Švč. Trejybės bažnyčią (Atr-148), 1952–1969, in KPCA, f. 3 ap. 1, b. 238, l. 5.

6. Rykantų bažnyčios interjeras, KPCA, 1955

Interior of the Rykantai Church, KPCA, 1955

7. Fasado sienos paveikslas Šv. Jurgis (iki ir po 1975 m. restauracijos), KPC KOS

Painting *St. George* on the façade wall (before and after the 1975 conservation), KPC KOS

Asta Giniūnienė —

Rykantų Švč. Trejybės bažnyčios sienų tapybos raida ir ikonografija

1957 m. bažnyčios vidaus sienos buvo perdažytos, nubalintos, bet freskos nerestauruotos (per remontą, kad nenukentėtų uždengtos)⁵⁹. 1975 m. rugpjūčio 28 d. restauratorius Juozas Pilipavičius, sutaręs su Rykantų bažnyčios komitetu, kreipėsi į Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdybą, prašydamas leisti atostogų metu restauruoti Rykantų bažnyčios fasado tapybą⁶⁰. Leidimas (galiojantis tik mėnesį, iki 1976 m. rugsėjo 30 d.) buvo suteiktas tą pačią dieną⁶¹. Iš tikrųjų paruošiamieji ir restauravimo darbai vyko ilgiau – rugpjūčio–spalio mėnesiais. Pilipavičius kruopščiai atliko natūrinius, cheminius tyrimus ir profesionaliai atnaujino Šv. *Jurgio* atvaizdą⁶². Paaiškėjo, kad tapyta ne freskos (kaip nurodoma literatūroje), bet *al secco* technika, ant sauso tinko⁶³ [7 il.].

Sovietmečiu paminklosaugininkai ataskaitose pažymėdavo apgailėtiną interjero sienų tapybos būklę: 1967 m. rašoma – „freskos interjere atsilupusios“⁶⁴, 1978 m. – „jas reikia nedelsiant restauruoti“⁶⁵, 1986 m. – „Kryžiaus kelio freskos išblukusios, vietomis ištrupėjusios, suskeldėjusios, būklė labai bloga.“ Tapačiai apibūdinami prebiterijos fundatorių portretai, *Nuėmimo nuo kryžiaus* kompozicijos ir dominikonų ciklas⁶⁶. 1985 m. Trakų rajono vykdomojo komiteto rašte Kultūros ministerijai netgi pareiškta, kad „tikslinga atrestauruoti blogame stovyje esančias freskas“⁶⁷, tačiau konkrečių darbų nesiimta. Tai padaryta Lietuvai atgavus nepriklausomybę Rykantų

59 Apie 1957 m. remontą rašoma 1985 m. sausio 18 d. Rykantų bažnyčios vykdomojo komiteto pareiškimе, in KPC PB, Susirašinėjimo dokumentai dėl Rykantų Šv. Trejybės bažnyčios (Atr-148) remonto darbų, 1975–1987, l. 6.

60 Juozo Pilipavičiaus pareiškimas LTSR Kultūros ministerijos Kultūros paminklų apsaugos Valdybos viršininkui, 1975 m. rugpjūčio 28 d., in KPC PB, Susirašinėjimo dokumentai dėl Rykantų Šv. Trejybės bažnyčios (Atr-148) remonto darbų, 1975–1987, l. 6.

61 Ibid., l. 7.

62 Rykantų bažnyčios pagrindinio fasado sieninės tapybos restauravimo darbų patikrinimo ir priėmimo aktai, 1975, in KPC KOS, b. „Rykantai. Fasado sieninės tapybos restauravimo darbų dokumentacija (DR 1098)“, l. 2, 8, 17.

63 Rykantų bažnyčios pagrindinio (vakarų) fasado sieninės tapybos būklės pirminis aprašymas ir darbų ataskaita, 1975 m. rugpjūčio 30 d. ir spalio 10 d., in KPCA, b. „Rykantai. Fasado sieninės tapybos restauravimo darbų dokumentacija (DR 1098)“, l. 5, 14–16.

64 Dokumentų byla apie Trakų rajono Rykantų Šv. Trejybės bažnyčią (Atr-148), 1952–1969, in KPCA, f. 3 ap. 1, b. 238, l. 10.

65 Kultūros paminklo (DR 1099) techninės apžiūros aktas, 1978, in KPC KOS.

66 Kultūros paminklų (DR 1099, 1100, 1101, 1102) techninės apžiūros aktai, 1986, in KPC KOS.

67 Trakų r. vykdomojo komiteto raštas Kultūros ministerijai, 1985, in KPC PB, Susirašinėjimo dokumentai dėl Rykantų Šv. Trejybės bažnyčios remonto darbų, 1975–1987, l. 20.

8. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzus pas Kajafą*, 1668 (iki ir po 1991 m. restauracijos), Sauliaus Sauleikos nuotrauka, 1991

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Jesus Before Caiaphas*, 1668 (before and after the 1991 conservation), photo by Saulius Sauleika, 1991

klebono kun. Petro Daunoro iniciatyva ir jam finansuojant. 1991 m. pradėta interjero sienų tapybos restauracija. Šiam darbui pakviestas prieš kelis dešimtmečius bažnyčioje dirbęs restauratorius Pilipavičius. Pradėta nuo Kristaus kančios ciklo šiaurinės, po metų pereita prie pietinės sienų [8 il.]. Restauratorius cheminiu tirpalu nuvalė užtersimus, pašalino uždažymus, sutvirtino suirusius dažo sluoksnius, štrichais retušavo sunykusias (mažiau nei 50 proc.) vietas, tokiu pat būdu rekonstravo labiau pakenktas vietas⁶⁸. 1991 m. presbiterijos sienų tapyba, fundatorių portretai buvo patikėti dailininkui restauratoriui Kęstučiui Andziuliui. Vargonų choro dominikonų ciklui atnaujinti klebonas, matyt, pristigo lėšų⁶⁹. Veikiausiai dėl tos pačios priežasties buvo nuspręsta uždažyti tapytus presbiterijos altorius, triumfo arkos, skliautų, sienų augalinį, ornamentinį dekorą – pasikeitęs interjero vaizdas užfiksuotas 1993 m. nuotraukoje⁷⁰.

68 Rykantų bažnyčios šoninės šiaurinės navos freskų *Paskutinė vakarienė*, *Jėzus pas Pilotą* restauravimo darbų sąmatos, 1991 m. birželio 30 d. ir rugsėjo 30 d., in Juozo Pilipavičiaus archyvas; Pokalbis su restauratoriumi Juozu Pilipavičiumi, 2022 m. balandžio 21 d., užrašė Asta Giniūnienė.

60 Juozo Pilipavičiaus laiškas, 2022 m. balandžio 24 d.

70 Rykantų bažnyčios vidus. Varšuvos universiteto studentų praktikos fotofiksacinė medžiaga, 1993, in KPC, b. „Rykantų Švč. Trejybės bažnyčia“.

Datavimo klausimai

Minėtoje tarpukario paminklų konservacijos ataskaitoje išskirti trys Rykantų bažnyčios interjero sienų tapybos etapai: pirmas sluoksnis gotikinis:

iš XVI a. kalvinų statytos bažnyčios, plytinės spalvos, antrasis – 1668 m., kai Trakų vaivada Marcijonas Oginskis Rykantus padovanojo Trakų dominikonams (Kristaus kančios stotys, presbiterijos fundatoriaus ir jo žmonos portretai); trečiasis XVIII a. pab. – (perspektyvinių altorių tapyba).⁷¹

Veikiausiai dėl netikslaus apibrėžimo antrajam etapui priskirtini tapybos kūriniai istoriografijoje datuojami skirtingai: 1668 metais – remiantis sienoje įrėžta autoriaus signatūra, ir 1688 metais, susiejant juos su atnaujintos bažnyčios perdavimu Trakų dominikonams. 1688 m. vasario 27 d. Oginskio testamente parašyta, kad vienuolijai dovanotame Rykantų dvare po karo [su maskvėnais, – A. G.] jis restauravo sugriautą mūrinę bažnyčią⁷². Taigi, remiantis paminklų konservacijos nurodytais etapais, archyviniais, istoriniais duomenimis, bandysime patikslinti Rykantų bažnyčios sienų tapybos chronologinę seką.

Presbiterijos Marcijono Oginskio portreto apačią juosia Kristaus kančios kelio architektūrinis įrėminimas, po portretu esančioje karnizo atkarpoje palikta XVI a. ochros ir turkio spalvų ornamentinės juostos atodanga⁷³, kuri išliko iš XVI a. reformatams priklausiusios bažnyčios (ji netyrinėta) [10 il.]. Ant šoninių sienų ir presbiterijoje (po Oginskio portreto) nutapytas Kristaus kančios ciklas, datuotas 1668 m., remiantis XIII stoties *Simonas Kirenietis padeda nešti kryžių* tinke įrėžtu įrašu: „IAN z IANO / VIC 1668“ [9 il.]. Neaišku, kada – 1668 m. ar 1688 m. – buvo nutapyti presbiterijos Marcijono Aleksandro Oginskio ir Marcibelės Glebavičiūtės-Oginskienės (Hlebavičiūtės-Oginskienės)⁷⁴ portretai [10, 11 il.]. 1663 m. Oginskis vedė

71 Susirašinėjimo dokumentai dėl Rykantų bažnyčioje atrastos sienų tapybos, 1931–1934, in KPCA, f. 22, ap. 1, b. 175, l. 3; Kowalczykowa, „Konserwator Stanisław Lorentz, na Wileńszczyźnie – przyczynek“, 133.

72 Kultūros paminklai Trakų rajone: Rykantų bažnyčia, in KPCA, f. 5, ap. 1, b. 1108, l. 1.

73 Augalinio dekoru fragmentas matyti ir portreto šone, prie lango.

74 Kultūros paminklų sąrašė ir Kultūros paminklų enciklopedijoje Glebavičiūtės-Oginskienės portretas klaidingai priskirtas Tiškevičiūtei-Oginskienei; Lietuvos TSR kultūros paminklų, 535; Kultūros paminklų enciklopedija, 42.

9. Tapytojo Jono Janovičiaus signatūra, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Painter Jan Janowicz's signature, photo by Asta Giniūnienė, 2020

10. Marcijono Aleksandro Oginskio portretas, apie 1668, freska, Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2011

Portrait of Marcjan Aleksander Ogiński, ca 1668, fresco, photo by Aloyzas Petrašiūnas, 2011

11. Marcibelės Glebavičiūtės-Oginskienės portretas, apie 1668, freska, Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2011

Portrait of Marcibella Hlebowiczówna Ogińska, ca 1668, fresco, photo by Aloyzas Petrašiūnas, 2011

Glebavičių giminės paveldėtoją – Marcibelę (1641–1681), su ja išgyveno aštuoniolika metų. Rykantų bažnyčios portrete Glebavičiūtė-Oginskienė vaizduojama jauna, jos atvaizdas galėjo būti nutapytas pasibaigus Abiejų Tautų Respublikos ir Maskvos karui, kai buvo tvarkoma nukentėjusi Rykantų bažnyčia, vėliausiai po jos mirties, bet veikiausiai iki antrųjų, 1685 m. Oginskio su Konstancija Kristina Vielopolska (1669–1693), vedybų⁷⁵. Taigi 1688 m. Glebavičiūtės-Oginskienės portreto nutapymo data mažai tikėtina. Ankstyvesnį portreto sukūrimo laiką rodo ir dailės istorikės Matušakaitės pateikta Glebavičiūtės-Oginskienės aprangos analizė:

Tolima naujai mados kryptiai apranga [...] ⁷⁶. Viršutinis smėlio spalvos apdaras su baltu pamušalu turi XVII a. I p. būdingų bruožų, tačiau skiriasi pabrėžtu liemeniu, į apačią plėtėjančiomis trumpomis rankovėmis.

Matušakaitė daro išvadą, kad „griežtą net kiek archaizuotą apdarų pobūdį čia galėjo sąlygoti tai, kad pats atvaizdas traktuotas kaip epitafija.“⁷⁷ Tačiau savo paskutinėje knygoje, aptardama laidojimo įvaizdinimą, Oginskių portretus ji išskyrė kaip netipiską atvejį – „šie kūriniai laikytini ne tik didikų šeimos epitafijomis, bet <...> ir fundaciniais bažnyčiai nusipelnusių asmenų atvaizdais, nors šie tik restauravo rusų apgriautą šventovę.“⁷⁸ Re-prezentacinę šių kūrinių funkciją atspindi Oginskių vaizduosena – iškylantys baldakimai, virš jų kartušuose pavaizduoti herbai – Glebavičių „Leliva“ (*Leliwa*)⁷⁹, Oginskių – „Oginiec“, taip pat Glebavičiūtės-Oginskienės portrete ant stalo pavaizduota bažnyčia. Beje, šventovė nutapyta tribokštė – veikiausiai tai dar senoji Rykantų bažnyčia, gotikinio pavidalo (dar be renesansinio frontono)⁸⁰. Apibendrinus šiuos svarstymus, galima manyti, kad

75 Marcijonas Aleksandras Oginskis, žiūrėta 2022 m. balandžio 20 d., *Wikipedia*, https://lt.wikipedia.org/wiki/Marcijonas_Aleksandras_Oginskis.

76 Matušakaitė, remdamasi lietuviška istoriografija, portretus datavo apie 1688 m.; Matušakaitė, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, 205; Matušakaitė, *Išėjusiems atminti*, 331.

77 Matušakaitė, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, 205, 207, 208, il. 278.

78 Matušakaitė, *Išėjusiems atminti*, 227.

79 Atnaujintojai netiksliai atkūrė sunykusio Glebavičiūtės-Oginskienės portreto kontūrus, antai „Lelivos“ herbe po karūna pavaizduota kriauklė, tai galėjęs būti juostuotas antveidis su antkakle.

80 XVII a. vid. būdingos ir kitos detalės. Schemiškai apvedžioti staltiesės ornamentai panašūs į Stanislovo Tenčinskio (Stanisław Tęczyński) portrete vaizduojamus raštus (1634). Portretas priskiriamas Dollabellai (1570–1650); *Malarstwo polskie: Manieryzm–Barok* (Warszawa: Auriga, 1971), 350.

12. Iliužiškai tapytas Jėzaus Kristaus altorius, XVIII a. pab. – 1820, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Painted trompe l'oeil-style altar of Jesus Christ, end of 18th c. – 1820, photo by Asta Giniūnienė, 2020

presbiterijoje įamžinti bažnyčios atstatytojų, geradarių atvaizdai galėjo būti sukurti apie 1668 m., galbūt kartu su Kristaus kančios ciklu.

Vargonų choro tribūnos dominikonų vienuolių ciklas tarpukarinėje ataskaitoje ir literatūroje priskiriamas tam pačiam laikotarpiui kaip Oginskių portretai ir Kristaus kančios kelias. Neaišku, kada buvo sumūryta vargonų choro tribūna, ar tai buvo padaryta prieš perduodant bažnyčią dominikonams, ar jiems įsikūrus. Trūksta XVII pab. – XVIII a. archyvinų duomenų. Mus pasiekė vėlyvas 1820 m. paminėjimas apie stulpais paremtą mūrinį chorą⁸¹. Be to, pastebėta, kad vargonų choras kiek pridengia langus ir Kristaus kančios kelio tapytos juostos kraštus (dalį kolonų), tarsi jis būtų sumūrytas, kai sienos jau buvo papuoštos tapiniais. Dominikoniškos hagiografijos ciklą galėjo inicijuoti patys vienuoliai, jis galėjo būti sukurtas apie 1688 m. arba keliais dešimtmečiais vėliau.

Tarpukario paminklų konservacijos ataskaitoje Rykantų bažnyčios iliuziškai tapyti altoriai datuoti XVIII a. pabaiga⁸², dailėtyrininkė

81 Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 729.

82 Susirašinėjimo dokumentai dėl Rykantų bažnyčioje atrastos sienų tapybos, 1931–1934, in KPCA, f. 22, ap. 1, b. 175, l. 3; Kowalczykowa, „Konserwator Stanisław Lorentz, na Wiśleszczyźnie – przyczynek“, 133.

13. Jėzaus Kristaus altoriaus atvaizdas *Susimąstęs Kristus*, apie 1688 (?), sienų tapyba, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

The Pensive Christ in the altar of Jesus Christ, ca 1688 (?), wall painting, photo by Asta Giniūnienė, 2020

Klajumienė nurodo „XVIII a. pab. – XIX a. pr.“ laikotarpį⁸³. Tikėtina, kad šoniniai monochrominiai iliuziški retabulai buvo nutapyti, kai šventovė tapo pagrindine Rykantų miestelio bažnyčia, į ją buvo perkeltos pamaldos. 1819 m. lakoniškame dokumente paminėtas tik didysis altorius, o po metų ir du šoniniai „optiškai tapyti, be jokios architektūros“⁸⁴ [12 il.]. 1830 m. vizitatorius fiksavo jau keturis iliuziškai tapytus altorius – naujieji nutapyti ant presbiterijos sienų⁸⁵. Šie altoriai matyti archyvinėse XX a. 5–7 deš. nuotraukose [žr. 3–6, 12 il.]. Visų altorių architektūrinė schema panaši – keturios mentys remia pertrauktą antablementą, užsibaigiantį trikampių karnizu, apkraštuotu kiek išlenktu frontonu. Skydų centre pavaizduoti ovaliniai kartušai (navų altoriuose įkomponuotos jų titulus atspindinčios Jėzaus ar Marijos Vardo hierogramos). Presbiterijos iliuziškai tapyti altoriai skiriasi proporcijomis – jie įkomponuoti po langais, todėl taikant prie vietos, jie žemesni, platesni, o kartušai apskriti.

83 Lentelėje apie Rykantų bažnyčios altorius pateikta apytikslė informacija, nenustatyta, kiek buvo altorių, prie datavimo ir būklės klausukai: „XVIII a. pab. – XIX a. pr. (?); uždažyti (?“; Klajumienė, *Tapyti altoriai XVIII a. – XIX a. I p.*, 222.

84 Rykantų bažnyčios vizitacija, 1819, in LVIA, f. 694, ap. 1 b. 3660, l. 101v; Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 728v.

85 Rykantų bažnyčios vizitacija, 1830, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3776, l. 138v.

Kyla klausimas, ar šoniniuose altoriuose būta ankstesnės tapybos? Epistolos pusės Viešpaties Jėzaus retabule išliko *Susimąščiusio Kristaus* tapinys [13 il.]. Dailėtyrininkė Gabija Surdokaitė-Vitienė, remdamasi ikonografija, meninėmis ypatybėmis šį atvaizdą susiejo su panašiu laiku nutapytomis Kryžiaus kelio stotimis⁸⁶. Šis atvaizdas minimas 1820 m. dokumente: „ant mūro nutapyta Kristaus figūra“⁸⁷. Po dešimties metų randamas smulkesnis jo apibūdinimas: altorius ant sienos „optiškai tapytas“ su „taip pat ant mūro tapytu pririšto prie stulpo V. Jėzaus atvaizdu“⁸⁸, taigi, ne *Susimąščiusio Kristaus*? Veikiausiai asmuo, užpildęs dokumentą, blyškiame tapinyje neatpažino pa-vaizduoto siužeto (prie sėdinčio Jėzaus matyti kolona) arba, mažai tikėtina, suklydo apibūdinamas techniką, nes XIX a. viduryje sienos sieninį atvaizdą uždengė ant drobės tapytas *Jėzaus nuplakimo* paveikslas. *Susimąščiusio Kristaus* atvaizdo nutapymo laiką gali pakoreguoti polichrominiai tyrimai, būtini ir architektūriniai tyrimai, kurie nustatytų šoninių altorių sumūrijimo laiką.

Literatūroje rašoma, kad bažnyčios eksterjero *Šv. Jurgio* tapinys su-kurtas XVIII a.⁸⁹ [žr. 7 il.]. Bažnyčių fasaduose tradiciškai vaizduojami baž-nyčios globėjo atvaizdai, o Rykantų bažnyčia XIX a. pirmaisiais dešimtme-čiais tituluota *Šv. Jurgio* vardu⁹⁰. Deja, 1820 m. eksterjero aprašyme apie tapybą žinių nerandame – „fasadas be jokių pagražinimų, išskyrus karnizą virš durų ir keturkampės formos vietas, paliktas paveikslams.“⁹¹ Restaurato-rius Pilipavičius, remdamasis cheminiais tyrimais, išlikusį *Šv. Jurgio* atvaizdą datavo XIX a. pab. – XX a. pr.⁹² Tai patvirtina istoriniai duomenys, nes kaip

86 *Susimąščiusio Kristaus* atvaizdo ikonografiją Surdokaitė-Vitienė lygino su Hieronimo (?) Wierixo (1553–1619) raiziniu, kurio prototipu buvo vokiečių dailininko Albrechto Dürerio (1471–1527) šios temos grafinis kūrinys. Surdokaitė-Vitienė, *Susimąstęs Kristus*, 267–269.

87 Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 728v.

88 Rykantų bažnyčios vizitacija, 1830, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3776, l. 138v.

89 Levandauskas, „Rykantų bažnyčia“, 41; Martinaitienė, „Šv. Jurgis“, 42.

90 Rykantų filijinės bažnyčios vizitacija, 1820, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 728v. Po dešimties metų bažnyčia tituluota Švč. Trejybės; Rykantų bažnyčios vizitacija, 1830, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3776, l. 138; Rykantų bažnyčios kronika, 1849, in VUB RS, f. 4-A2849, l. 1.

91 Rykantų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 729. Kultūros paminklai Trakų rajone: Rykantų bažnyčia, in KPCA, f. 5, ap. 1, b. 1108, l. 2.

92 Cheminis tyrimas parodė, kad mėlyno dangaus dažo sudėtyje yra mėlynas kobaltas, pradėtas naudoti XIX a., paplitęs šio amžiaus pabaigoje. Rykantų bažnyčios pagrindinio (vakarų) fasado sieninės tapybos būklės pirminis aprašymas ir darbų ataskaita, 1975, in KPCA, b. „Rykantai. Fasado sieninės tapybos restauravimo darbų dokumentacija (DR 1098)“, l. 5, 14–16; Stasys Pinkus, „Sieninės tapybos restauravimas Lietuvoje (1969–1979)“, *Muziejai ir paminklai* 3 (1980): 83.

tik tuo metu Rykantų bažnyčioje vyko remontas – 1901 m. buvo „perdažomos išorinės sienos“⁹³. Ar fasade būta ankstesnės tapybos, kuri laikui bėgant sunyko, gali atsakyti išsamūs polichrominiai tyrimai.

Kristaus kančios ciklo ikonografinė programa ir raiška

XVII a. antroje pusėje LDK įvairių kongregacijų vienuolynuose buvo įrengiamas Kristaus kančios apmąstymo kelias, rečiau tokie ciklai ištapomi pačiose bažnyčiose, bet tokių atvejų būta – labai nukentėjęs XVII a. pabaigos šešiolikos kompozicijų ciklas išliko karmelitų Kauno Šventojo Kryžiaus bažnyčioje⁹⁴. Dominikonai, platindami šį pamaldumą, kitus ordinus pranoko plačiais užmojais – XVII a. viduryje jie įkūrė ir globojo didžiąsias kalvarijas Žemaitijoje ir Vilniuje (Verkiuose). Jų vienuolynuose buvo įrengti ir kuklesni, bet gausūs stočių Kančios keliai, antai Paparčių dominikonų vienuolyno tvoros nišose buvo nutapytos Viešpaties kančios stotys (XIX a. I p. dokumentuose minimos 32 stotys)⁹⁵. Kad iš reformatų perimta Rykantų šventovė buvo papuošta Kristaus kančios kelio tapiniais, įtakos turėjo XVII a. viduryje gajus pasijinis maldingumas, taip pat Oginskio ryšiai su uoliais šios tradicijos puoselėtojais dominikonų vienuoliais.

Anot dailėtyrininkės Vaišvilaitės, Rykantų bažnyčios Kristaus kančios ciklas „sudaro ištisinį horizontalų frizą, viršuje rėminamą antablementu, apačioje stilobato, scenas vieną nuo kitos skiria tapytos korintinio orderio kolonos“ ir „taip sukuriamas įvykių tęstinumas“⁹⁶. Sienų kompozicijų aprėminimas efektingu „iliuziniu“ architektūriniu dekoru būdingas XVI–XVII a. laikotarpio monumentaliajai dailei. Tokio apipavidalinimo ryškus pavyzdys – Kristaus gyvenimo ir kančių ciklas Liucijos Gonfalonės oratorijoje (*Oratorio di Lucia del Gonfalone*) Romoje, kurį 1569–1576 m. nutapė žymūs manierizmo laikotarpio dailininkai⁹⁷. Vaišvilaitės nuomone,

93 Raštai dėl Rykantų bažnyčios remonto, 1901, in LVIA, f. 604, ap. 4, b. 5754, l. 4, 5, 6.

94 Laima Šinkūnaitė, „Kauno Šventojo Kryžiaus bažnyčia: neregamentuotas *Via Crucis* freskų ciklas“, *Logos* 66 (2011): 156–157. Deja, šios freskos labai sunykusios ir menkesnio meninio lygio nei Rykantų bažnyčios ciklas.

95 Asta Giniūnienė, *Kryžiaus kelias Lietuvoje XVIII a. antroje pusėje – XX a. pradžioje: sklaida ir raiška* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013), 35.

96 Vaišvilaitė, „Interjero sienų tapyba“, 42; *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 1, XVI–XVIII a., sudarė Aiste Palušytė (Vilnius, 2005), 139.

97 „Oratorio di Lucia del Gonfalone“, žiūrėta 2022 m. balandžio 10 d., www.oratoriogonfalone.eu/home-italiano/storia/.

14. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo fragmentas, 1668, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Detail of the Passion of Christ series, 1668, photo by Asta Giniūnienė, 2020

Janovičius buvo susipažinęs su Italijos, Vakarų Europos XVI–XVII a. tapyba⁹⁸. Jo pažintis su italų daile galėjo vykti per Lenkijoje ir LDK dirbusių meistrų ar jų sekėjų kūrybą. XVII a. pirmos pusės tapybai didelę įtaką turėjo iš Venecijos kilęs ATR karališkasis dailininkas Tommaso Dollabella (1570–1630), kuris, beje, dirbo ir Krokuvos dominikonams⁹⁹. Minėtinas jo aplinkos dailininkas ir mokinys Janas Kasiński (apie 1600–1649), pasižymėjęs manierizmo stiliaus tapiniais¹⁰⁰.

Rykantų bažnyčios Kristaus kančios kelią sudaro penkiolika stočių – po septynias kompozicijas nutapyta šoninėse sienose, o penkiolikta – presbiterijoje [14 il.]. Pagal siužetus dešimt stočių priklauso *Suëmimo*, arba

98 Vaišvilaitė, „Interjero sienų tapyba“, 42.

99 Kinga Blaschke i Michał Kurzej, „Obrazy w krużganku klasztoru Dominikanów w Krakowie“, *Modus prace z historii sztuki* 15 (2015): 91, 96.

100 Piotr Kondracki, „Włoskie inspiracje w malarstwie sakralnym na obszarze ordynacji Zamojskiej w 1 połowie XVII wieku“, žiūrėta 2022 m. balandžio 10 d., https://issuu.com/ad-sadert/docs/zamosc_italy.

Sugavimo, keliui (Via Captivitatis) ir penkios – *Kryžiaus keliui (Via Crucis)*. Kokia buvo Rykantų bažnyčios Kristaus kančios ciklo apvaikščiojimo trajektorija? Kristaus kančios kelio apvaikščiojimas (*compassio*) prasidėdavo nuo *Paskutinės vakariinės* stoties, kuri nutapyta šiaurinėje sienoje (žiūrint į altorių kairėje) prie vargonų choro, toliau buvo šešios *Via Captivitatis* stotys – *Jėzus plauna mokiniams kojas*, *Jėzaus malda Alyvų kalne*, *Suėmimas* ir trys *Jėzaus teismo* scenos. Paskui grįžtama prie vargonų choro ir apvaikščiojimas tęsiamas prie pietinės sienos stočių – *Jėzus pas Pilotą*, *Nuplakimas*, *Vainikavimas*, *Nuteisimas mirti* ir trijų *Kelių į Golgotą* vaizduojančių kompozicijų. Šioje sekoje paskutinė *Jėzaus susitikimo su Veronika* scena. Toliau Kančios kelio pasakojimas-apmąstymas tarsi nutrūksta – tarp paskutinės ir presbiterijoje įkomponuotos *Nuėmimo nuo kryžiaus* stoties pernelyg didelis siužetinis šuolis¹⁰¹, praleisti svarbūs evangelijose aprašyti Kančios momentai, ypač trūksta kulminacinės *Jėzaus nukryžiovimo* stoties. Pagal apvaikščiojimo trajektoriją ši stotis galėjusi būti didžiajame altoriuje arba įkomponuota ant triumfo arkos balkio, o gal nutapyta ant presbiterijos sienos¹⁰²? Apvaikščiojimo apeigos baigdavosi prie Kristaus kapo, XIX a. jis buvo įtaisytas po vargonų chorą¹⁰³. Šoninių sienų paskutinės atkarpos (esančios prie altorių) dabar padengtos lygia spalva. Ar jose būta tapybos? Be to, įžambiai sumūryti retabulai pertraukia ir uždengia pereinančias į presbiteriją Kristaus kančios ciklo juostas. Jėzaus Kristaus šoniniame altoriuje nutapytas *Susimąščiusio Kristaus* atvaizdo siužetas siejasi su Kristaus kančios ciklu, apvaikščiojimo trajektorijoje jis yra po *Jėzaus susitikimo su Veronika* stoties. Būtent tokioje vietoje, paskutiniame Kristaus kančios etape, įvardijamame kaip *Vedimas į nukryžiovimo vietą (Ductio ad locum crucifixionis)*, toks atvaizdas ir būdavo komponuojamas europiniuose Kristaus kančios keliuose¹⁰⁴. Neatmestina prielaida, kad *Susimąščiusio Kristaus* atvaizdas galėjo būti nutapytas XIX a. pradžioje, uždažius Kristaus kančios ciklą, kaip senojo pasijinio ir naujojo Rožinio maldingumo atspindys¹⁰⁵. Taigi, ar iš pat pradžių

101 Pagal evangelinį pasakojimą, turėtų būti pavaizduotos *Jėzaus apnuoginimo, Prikalimo prie kryžiaus* stotys.

102 XVIII a. pab. – XIX a. pr. prie bažnyčios buvo pristatyta zakristija, presbiterijos dešinėje pusėje (žiūrint į altorių) iškirstos durys.

103 Rykantų bažnyčios vizitacija, 1830, in LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3776, l. 138.

104 XV a. pab. – XVI a. pr. sėdinčio Kristaus atvaizdas imtas jungti į Kristaus kančios kelią; Surdokaitė-Vitienė, *Susimąstęs Kristus*, 224, 226.

105 Ibid., l. 159.

15. Adriaen Collaert, *Kristus pas Kajafą*, 1598, raižinytis, in: *Vita, Passio, et Resurrectio Jesu Christi*, 1598, Digital Cicognara Library

Adriaen Collaert, *Christ Before Caiaphas*, 1598, engraving, in *Vita, Passio, et Resurrectio Jesu Christi*, 1598, Digital Cicognara Library

ši mediatyvi stotis buvo įtraukta į Kančios ciklą, ar tai padaryta vėliau, bus galima atsakyti atlikus minėtus tyrimus.

XVII a. Kristaus kančios apmąstymo forma nebuvo tipologizuota, Šventojo Rašto pasakojimai buvo įvaizdinami įvairiais pavidalais ir formomis. Panašių į Rykantų bažnyčios ciklą europinėje ir Lietuvos dailėje yra, bet tapataus stočių skaičiumi, siužetais ir ikonografija ciklo varianto rasti nepavyko. XVI a. II p. – XVII a. I p. Kristaus kančios ikonografiją formavo Europoje plitę Jėzaus kančios istoriją iliustruojantys leidiniai, kuriems lakštus pagal tapytojų parengtus piešinius raižė žymiausi to meto nyderlandų meistras. Rykantų bažnyčios ciklui įtakos galėjo turėti *Vita, Passio, et Resurrectio Iesu Christi...* (1593, 1597, 1598) raižiniai¹⁰⁶ (kompozicijoms eskizus sukūrė Venecijoje mokęsis nyderlandų tapytojas Maertenas de Vosas (1532–1603)¹⁰⁷ [15 il.], taip pat *Passio, Mors, et Resurrectio, Dn. Nostri Iesu Christi* (1580–1587)¹⁰⁸, *Evangelicae historiae Imagines...* (1593)¹⁰⁹ ir kitų

¹⁰⁶ Raižytojas, leidėjas, grafikas Adriaenas Collaertas (apie 1560–1618). *Vita, Passio, et Resurrectio Jesu Christi varijs Iconibus a celeberrimo picture* (Antuerpiae, 1598), *The Digital Cicognara Library*, <https://cicognara.org/catalog/2141>; *The British Museum*, žiūrėta 2022 m. birželio 16 d., britishmuseum.org/collection/object/P_1929-0416-45.

¹⁰⁷ Maertinas de Vos mokėsi Venecijoje Jacobo Tintoretto (apie 1518–1594) dirbtuvėje.

¹⁰⁸ Piešinių autorius – Florencijoje gyvenęs flamanų dailininkas Joannes Stradanus (1532–1605), raižytojas – Jan Collaert (apie 1523 – apie 1620). *Passio, Mors, et Resurrectio, Dn. Nostri Iesu Christi* (s. I. [1580–1587]), *Yale University Art Gallery*. artgallery.yale.edu/collections/objects/167351.

¹⁰⁹ Leidinį parengė ispanų jėzuitas Jeronimas Nadal (1507–1580), raižinių kompozicijas sukūrė italų tapytojas Bernardino Passeri (1577–1585), iliustracijas išraižė nyderlandų grafikai Jeronimas (1553–1619) ir Antonas (apie 1552 – apie 1604) Wierixai ir kiti. *Evangelicae historiae Imagines: ex ordine euangeliorum, quae toto anno in missae sacrificio recitantur, in ordinem temporis vitae Christi digestae*. *Evangelicae Historiae Imagines by Jerome Nadal* (Antuerpiae: [Society of Jesus], 1593), *Internet archive*, archive.org/details/evangelicaehisto00pass/page/n21/mode/2up.

16. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Paskutinė Vakarienė*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *The Last Supper*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

leidinių iliustracijos. Komponavimo ir meninės raiškos pobūdžiu Janovičiaus kūryba siejasi su itališkais Kristaus kančios prototipais – tapydamas kai kurias stotis sektiniais modeliais, jis rinkosi žymių Europos dailininkų sukurtas šios temos paveikslų kompozicijas, plitusias per grafines reprodukcijas. Konkretūs pavyzdžiai bus nurodomi nagrinėjant atskirų stočių ikonografiją.

Kristaus kančios ciklas pradedamas *Paskutinės vakariinės* scena (I), kurią aprašė visi evangelistai [16 il.]. Potridentinėje dailėje, vykstant teologiniams ginčams, ėmė vyrauti Eucharistijos įsteigimo motyvas¹¹⁰. Rykantų bažnyčios paveiksle vaizduojamas kitas, Jėzaus išpėjimo apie išdavystę, momentas:

Atėjus vakarui, Jėzus su dvylika mokinių susirinko prie stalo. Pradėjus valgyti, jis tarė: „Iš tiesų sakau jums: vienas iš jūsų mane išduos“. Jie labai nuliūdo ir ėmė už kito klausinėti: „Nejaugi aš, Viešpatie? (Mt 26, 20–22)

Jėzus pavaizduotas centre, prie jo parimęs šv. apaštalas Jonas. Ši viduramžiais pamėgta Jėzaus ir mokinio ryšį perteikianti ikonografija kildinama iš Jono evangelijos: „Vienas mokinyš, kurį Jėzus mylėjo, buvo prisiglaudęs prie Jėzaus krūtinės“ (Jn 13, 23). Apaštalo sumaištį perteikia išraiškingi

110 Tomasz Dziubecki, *Ikonografia Męki Chrystusa* (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 1996), 15.

17. Cornel Cort, *Paskutinė Vakarienė*, 1582, raižinys, Britų muziejus

Cornel Cort, *The Last Supper*, 1582, engraving, The British Museum

rankų gestai, šioje apsuptyje išsiskiria kitapus stalo sėdinčio Judo povyza. Ant stalo plačiai padėta ranka su gniaužiamu pinigų kapšeliu tarsi iliustruoja Luko evangelijoje minimus Jėzaus ištartus žodžius: „Bet štai mano išdavėjo ranka yra kartu su manąja ant stalo“ (Lk 22, 21). Barokinio interjero antūražai – praskleista užuolaida, lempa – yra Senojo Testamento Šventyklos aliuzija¹¹¹. Eucharistiją simbolizuoja ant stalo stovinti taurė ir duona. Tikėtinai Rykantų bažnyčios *Paskutinės vakarienės* paveikslų prototipas – Cornelio Corto (1533–1578) raižinys (1582) arba paprastesnė grafinė kartotė, sukurta pagal italų tapytojo Livio Agresti (1505–1579) šio siužeto freską (1578) Liucijos Gonfalonės oratorijoje¹¹² [17 il.].

Jėzus plauna mokiniams kojas (II) [18 il.]. Šis epizodas minimas tiksliai Jono evangelijoje. Freskoje pirmame plane pavaizduotas klūpantis Jėzus, šluostantis prieštaraujantią šv. Petruį koją. Vaizdžiai perteiktas mokytojo ir apaštalo dialogas: „Viešpatie, neįmanoma tau mazgosi man kojas!“ Jėzus jam atsakė: „Tu dabar nesupranti, ką aš darau, bet vėliau suprasi.“ Petras atsiliepė: „Tu nemazgosi man kojų per amžius!“ Jėzus jam sako: „Jei tavęs nenumazgosiu, neturėsi dalies su manimi“ (Jn 13, 6–9). Pagrindinės Jėzaus ir šv. Petro bei apaštalų grupės vaizduosena panaši į *Vita, Passio, et Ressurrectio*

¹¹¹ Statydamas šventyklą „Saliamonas padirbo užuolaidą, padarė žvakides ir lempas iš gryno aukso, kad degtų, kaip įsakė, prieš Vidinę šventovę“ (Kr 3, 14; Kr 4, 20).

¹¹² *The British Museum*, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., www.britishmuseum.org/collection/object/P_V-10-83.

18. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzus plauna mokiniams kojas*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Jesus Washing His Disciples' Feet*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

19. Vilniaus Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios paveikslo *Jėzus atsisveikina su Motina* fragmentas, iki 1691, drobė, aliejus, Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2011

Detail of the painting *Jesus Bidding Farewell to His Mother* in St. Michael's Church in Vilnius, before 1691, oil on canvas, photo by Aloyzas Petrašiūnas, 2011

Iesu Christi šio siužeto iliustraciją, išraižytą Collaerto¹¹³, tačiau kompozicija papildyta stebėtinai romia Švč. Mergelės Marijos, lydimos apaštalų, grupe. Evangelijose neužsimenama apie Motinos dalyvavimą Paskutinėje vakariėnėje, šis siužetas kildinamas iš pseudobonaventūros knygos *Kristaus gyvenimo apmąstymai*¹¹⁴. Kristaus kančios cikluose atsisveikinimo scenai įprastai

¹¹³ *Vita, Passio, et Ressurrectio*, <https://cicognara.org/catalog/2141>.

¹¹⁴ Dalia Ramonienė, *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997), 97–98. Šią sceną vokiečių grafikas Albrechtas Düreris (1471–1528) vaizdavo *Mažųjų kančių* (1509–1511) ir *Marijos gyvenimo cikluose* (1502–1511); Dziubecki, *Ikonografia Męki Chrystusa*, 71.

20. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzaus malda Alyvų kalne*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Jesus Praying on the Mount of Olives*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

skiriama atskira stotis. Šis Rykantų bažnyčios kompozicijos fragmentas panašus į Vilniaus Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios bernardinų vienuolyne kabėjusį šio siužeto paveikslą (nutapytą iki 1691)¹¹⁵ [19 il.]. Nepaisant skirtingos technikos, kūrinius sieja juostinė kompozicija, rituališka figūrų slinktis, apaštalų tipai, Švč. Mergelės Marijos poza ir rankų gestai. Veikiausiai tapyta pagal tą patį provaizdį, o gal abu paveikslus sukūrė Janovičius ar jo aplinkos dailininkas?

Jėzaus malda Alyvų kalne (III) aprašo visi evangelistai [20 il.]. Po Paskutinės vakarienės Jėzus su mokiniais atėjo pasimelsti į Alyvų sodą, vadinamą Getsemane. Rykantų bažnyčios freskos vaizdiny apeliuoja į tikinčiojo jausmus, žadina atjautą – nualpusią, „mirtino sielvarto“ iškankintą Jėzaus figūrą palaiko angelas. Mistinis intarpas minimas Luko evangelijoje: „Jam pasirodė iš dangaus angelas ir jį sustiprino“ (Lk 22, 43). Angelo, apkabinusio Išganytoją, ikonografiją plėtojo žymūs italų ir ispanų tapytojai, Rykantų paveikslo prototipu galėjo būti Paolo Veronesės (1528–1588) paveikslo *Kristaus malda Getsemanėje* (apie 1583–1584) grafinė variacija¹¹⁶. Kampas pavaizduotas iš dangaus besileidžiantis taure nešinas angelas, būsimos

115 Dalia Vasiliūnienė, „Šventieji atvaizdai“, in *Jėga ir grožis Jo šventovėje: Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*, sudarė Dalia Vasiliūnienė (Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013), 308; Giniūnienė, *Kryžiaus kelias*, 39–40.

116 Paveikslas saugomas Venecijos Santa Maria Maggiore bažnyčioje. Lietuvos Kristaus kančios cikluose ši angelo, laikančio nualpusį Jėzų, ikonografija naudota, išlikęs grafinis pavyzdys raizinėlių cikle *Krwawe drogi Pana Naszego Jezusa Christusa*; Giniūnienė, *Kryžiaus kelias*, 354, il. V.86.

21. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzaus Suėmimas*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Arrest of Jesus*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

Jėzaus aukos pranašas, antrame plane – miegančių apaštalų grupė (nuken-tėjusi), gamtos peizažas.

Jėzaus suėmimo (IV) freskos centre Judas siekia apkabinti ir pabu-čiuoti Jėzų ir taip duoti ženklą kariams, apačioje šv. Petras, užsimojęs kala-viju, taikosi kirsti parkritusiam vyriausiajam kunigui ausį [21 il.]. Sargybos vadas tiesia virvę, kiti, ginkluoti alebardomis, skuba prie Išganytojo. Šiuos du momentus aprašė evangelistai: „pasirodė būrys, o priekyje ėjo vienas iš Dvylikos – Judas. Jis prisiartino prie Jėzaus jo pabučiuoti. Jėzus jam tarė: „Judai, pabučiavimu tu išduodi Žmogaus Sūnų?“ (Lk 22, 47–48). Evange-listas Jonas įvardijo Jėzų gynusį apaštalą: „Simonas Petras, kuris turėjo kala-viją, išsitraukė ją, ištiko vyriausiojo kunigo tarną ir nukirto jam dešinę ausį“ (Jn 18, 10). Janovičius pasirinko šiuos du momentus jungiančią tradicinę ikonografiją, kurią mėgo viduramžių ir Renesanso meistrai¹¹⁷.

Toliau yra penkios Jėzaus teismo stotys, šiaurinėje sienoje įkompo-nuotos trys, pietinėje – dvi stotys [22–25 il.]. Kristaus kančios cikluose šių scenų skaičius ir seka įvairuoja, viena iš priežasčių – skirtingi evangelistų apa-rašymai: Matas ir Morkus tardymo procesą pradeda nuo Jėzaus susitikimo su vyriausiuoju kunigu Kajafu, Lukas – Jėzaus stojimu prieš aukščiausiąjį teismą, Jonas – apsilankymu pas Aną. Vienintelis Lukas mini Jėzaus akistatą su karaliumi Erodu. Visi evangelistai aprašė pokalbius su Pilotu. Nustatant

117 Minėtuose XVI a. II p. – XVII a. I p. leidiniuose *Judo pabučiavimo* ir *Jėzus sudraudžia šv. Petrą* scenos dažniausiai vaizduojamos atskirais lakštais.

22. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzus pas Aną*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Jesus Before Annas*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

23. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzus pas Kajafą*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Jesus Before Caiaphas*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

24. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzus pas Erodotą*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Jesus Before Herod*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

25. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzus pas Pilotą*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Jesus Before Pilate*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

26. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzaus nuplakimas*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Scourging of Jesus*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

27. Aegidius Sadeler, *Jėzaus nuplakimas*, 1594, raižinys, Welcome Collection

Aegidius Sadeler, *Scourging of Christ*, 1594, engraving, Welcome Collection

Rykantų freskų siužetus, remtasi Šventuoju Raštu, analogais, provaizdžiais, maldynų aprašymais, tačiau liko abejonių, ypač dėl VII stoties siužeto. Rykantų bažnyčios freskose raiškiai perteiktas nuolankaus, sutelkto Jėzaus ir savimi pasitikinčių teisėjų kontrastas, kareivių nerimastingas veržlumas. VI–VIII stočių kompozicijų schemas, detalės (kostumai, aplinka) panašios į *Vita, Passio, et Ressurrectio Iesu Christi* leidinio *Jėzaus teismo* raižinius, tačiau figūrų grupės ir mizanscenos savitai perfrazuotos ir interpretuotos. Janovičius tarsi multiplikavo savąjį variantą, kairėje pavaizduodamas į kadrą įžengusius, atvedusius Jėzų romėnų karius, o dešinėje rūmų fone – nuosprendžio vykdytojus. Sulig kiekviena stotimi jis didino karių ir lydinčiųjų

būrį – V stotyje trys romėnų kariai, vienas nešinas alebarda, VI – daugiau smalsuolių ir iškeltų iečių, o VII – ginklų miškas. Dailininkas sumaniai keitė scenų dekoracijas – rūmų, jų prieigų, laiptų su baliustrų atitvaromis perspektyvą, sostus su baldakimais ir užuolaidas.

Jėzaus pas Aną (V) epizodas minimas tik Jono evangelijoje, tačiau jis tradiciškai įtraukiamas į Kristaus kančios apmąstymus: „Būrįs, jo vadas ir žydų tarnai suėmė Jėzų, surišo ir nuvedė pirmiausia pas Aną. Mat jis buvo anų metų vyriausiojo kunigo Kajafo uošvis“ (Jn 18, 12–13) [22 il.]. Rykantų bažnyčios freskoje Anas pavaizduotas žila ilga barzda, su vyriausiojo kunigo pusmėnulių mitra, stovintis ant dvipakopės pakylės po baldakimu. Priešais jį nutapytas raudonu rūbu vilkintis surištomis rankomis Jėzus ir jį atvedę kariai. Dešinėje nutapytas šuo, jo vaizdavimą galima aiškinti dvejopai – kaip ištikimybės, atjautos arba priešingai – pykčio simbolį¹¹⁸. Scenoje **Jėzus pas Kajafą (VI)** tradiciškai vyriausiasis kunigas, išgirdęs Jėzaus atsakymą, kad jis yra lauktasis Mesijas, vaizduojamas ties krūtine persiplėšiantis drabužį [žr. 15 il.], o Rykantų paveiksle – jis iškėlęs pirštą¹¹⁹ [23 il.]. Šioje stotyje Viešpaties rūbas mėlynas (spalva turbūt autentiška), taip išreikšta Kristaus dieviška prigimtis: „Bet ir aš jums sakau: nuo šiol jūs matysite Žmogaus Sūnų, sėdintį Visagalio dešinėje ir ateinantį dangaus debesyse!“ (Mt 26, 64). Prie Kajafo palinkę du fariziejai. Mato evangelijoje rašoma, kad neradus neteisingo parodymo prieš Jėzų išėjo priekin du „ir tarė: „Šitas yra sakęs: „Aš galiu sugriauti Dievo šventyklą ir per tris dienas ją vėl atstatyti“ (Mt 26, 61). Priekyje pavaizduotas kolonos postamentas galbūt yra šios evangelinės ištaros simbolis? **Jėzaus pas Erodą (VII) (?)** kompozicijoje ant tripakopės pakylės soste nutapytasis vilki tunika ir apsiaustu, ant galvos turbano formos kepurė. Tokiu kostiumu Erodas vaizduotas XVI–XVII a. dailėje¹²⁰, vėliau – dažniausiai vainikuotas karūna. Ši freska išsiskiria efektinga laiptų baliustrada, kelių planų architektūriniu fonu [24 il.]. Evangelijoje rašoma: „Erodas, pamatęs Jėzų, labai apsidžiaugė. Mat jis jau pirmiau

118 Michel Feuillet, *Lexique des symboles chrétiens* (Paris: Presses Universitaires de France / Humensis, 2017), 29. *Evangelicae Historiae Imagines*, 112, <https://archive.org/details/evangelicaehisto00pass/page/n21/mode/2up>.

119 Tokiu gestu Kajafas vaizduojamas italų manierizmo atstovo Jacopo Palmo jaunesniojo (1549–1628) *Kristus prieš Kajafą* (1623) piešinyje. *Digital collection*, žiūrėta 2022 m. birželio 22 d., <https://sammlung.staedelmuseum.de/en/work/christ-before-caiaphas-3>.

120 Andrea Schiavone (vad. Andrea Meldolla, 1510/15–1563), *Paveikslas Jėzus pas Erodą* (1558–1562).

norėjo jį išvysti, nes buvo apie jį girdėjęs ir tikėjosi pamatysias jį darantį kokį nors stebuklą. Jis ėmė jį visaip klausinėti, bet Jėzus jam neatsakinėjo“ (Lk 23, 8–9). Freskoje vienas sargybinis pavaizduotas užsimojęs, ketinąs smogti¹²¹. Evangelijoje toliau pasakojama, kad Erodas su savo palyda paniekinęs ir išjuokęs Jėzų, aprengė jį baltu drabužiu. Išganytojo rūbas, kaip prieš tai buvusioje stotyje, melsvai balkšvas. Vienok lieka abejonių, ar tikrai šioje scenoje pavaizduotas Jėzus pas Eroda¹²². Neaiškus personažas – už sosto stovinti, tunika ar suknia vilkinti figūra, gal tai Pilotui įspėjimą atsiuntusi žmona? Bet susitikimas su Romos prokuratoriumi vaizduojamas kitoje stotyje. **Jėzus pas Pilotą (VIII)** [25 il.]. Šioje scenoje po Piloto nesėkmingo bandymo išteisinti Jėzų, Išganytojas, vilkintis raudonu rūbu, išvedamas į kankinimo vietą.

Pilotas, sušaukęs aukštuosius kunigus, seniūnus ir paprastus žmones, pareiškė: „Jūs atvedėte man šį žmogų, kaltindami jį žmonių kurstymu. Bet aš, jį apklausęs jūsų akyse, neradau nė vienos jam primetamos kaltės; taip pat ir Erodas, nes sugražino jį atgal. Taigi jis nėra padaręs nieko, kas būtų verta mirties bausmės. Aš tad jį nuplakdinsiu ir paleisiu.“ (Lk 23, 13–16)

Šventajame Rašte **Jėzaus nuplakimą (IX)** evangelistai pamini labai trumpai: „Tuomet jis paleido jiems Barabą, o Jėzų nuplakdinęs atidavė nukryžiuoti“ (Mt 27, 26); „Tuomet Pilotas ėmė ir nuplakdino Jėzų“ (Jn 19, 1) ir panašiai. Šio siužeto populiarumą dailėje paskatino šv. Kristaus plakimo stulpo relikvijos, taip pat šv. Bernardo Klerviečio (1090–1153) ir šv. Pranciškaus Asyžiečio (1182–1223) Kristaus kančios meditacinis maldingumas¹²³. Rykantų paveiksle Jėzaus figūra nutapyta „S“ raidės judesy, vaizduojama prižiūrint prie aukšto stulpo, paslinkta į šoną [26 il.]. Dramatizmas perteiktas drastiškais budelių mostais. Dešinėje įkomponuotas taisantis rykštes kareivis, už jo, arkos fone, Jėzaus egzekuciją stebintis fariziejus. Janovičius šią kompoziciją perėmė iš flamandų grafiko Aegidijaus Sadelerio (1570–1629)

121 Kareivio smūgis Jėzui per veidą aprašytas epizode pas Aną (Jn 18, 22).

122 Patikslinti šios stoties siužetą bus galima atsakius į klausimą, ar tarpukariu visos stotys buvo atidengtos.

123 Rima Valinčiūtė, „XVII–XVIII a. Jėzaus prie stulpo atvaizdai Lietuvoje“, in „Pirmavaizdis ir kartotė: vaizdinių transformacijos tyrimai“, sudarė Marius Iršėnas, Gabija Surdokaitė, *Acta Academiae Artium Vilnensis* 35 (2004): 89–91.

raižinio (1594), sukurto pagal venecijiečių tapytojo Jacopo Palmos vyresniojo (Palma il Vecchio, apie 1480–1528) šio siužeto paveikslą¹²⁴ [27 il.]. Rykantų bažnyčios freska nukentėjusi, kai kurių detalių Kviatkovskiui nepavyko atkurti, tai padaryti galima lyginant su provaizdžiu – freskos kairėje pavaizduotas sulinkęs, nusisukęs, tamsiu drabužiu budelis, turėjęs laikyti virvę, o pro arką besiveržiantis karys – liepsnojančią deglą.

Priešingai *Jėzaus nuoplakimo* stočiai, *Vainikavimas erškėčiais* (X) evangelistų vaizdžiai aprašytas: „Jie išrengė jį ir apsiautė raudona skraiste. Nupynė erškėčių vainiką, uždėjo jam ant galvos, o į jo dešinę įspraudė nendrę.“ Paskui tyčiodamiesi klūpčiojo prieš jį ir sakė: „Sveikas, žydų karaliau!“ (Mt 27, 28–30). Rykantų bažnyčios freskoje tradiciškai, iliustratyviai vaizduojamas šis momentas – Jėzus su erškėčių vainiku, rankose įbrukta nendre, nuslinkęs purpurinis apsiaustas, du piktadariai lazda spaudžia Jėzui ant galvos vainiką, trečiasis užsimojęs keisto pavidalo ryškšte (?), ketvirtasis atsiklaupęs neva garbina Išganytoją [28 il.]. Šią egzekuciją atlieka ne uniformuoti kariai (kaip rašoma evangelijose), bet – pagal XVI–XVII a. vyravusią ikonografiją – paprastais drabužiais vilkintys budeliai.

Jėzaus pas Pilotą antrą kartą, arba *Jėzus nuteisiamas mirti*, (XI) stotimi, kurią aprašė visi evangelistai, pradedamas *Via crucis* – Išganytojo kelias į Golgotos kalną [29 il.]. Dar kartą apklausęs Jėzų ir neradęs kaltės, Pilotas kreipėsi į minią, kuri vieną iš dviejų paleisti. Šaukianti minia pasirinkusi Barabą, o Jėzų pasmerkė mirčiai, šaukdama „Ant kryžiaus jį“ (Mt 27, 22). Rykantų bažnyčios kompozicijoje veiksmas išdėstytas keliais planais – apačioje, pretorijaus kiemo prieigoje, pavaizduota mirties nuosprendžio reikalaujanti minia, laiptais skubantys kariai, o antrame plane viršuje, baliustromis puoštoje terasoje, – Jėzus, stovintis prieš Pilotą, kuris, ištaręs lemtingą frazę, senu judėjų papročiu, simbolizuojančiu nekaltumą dėl pralieto kraujo, nusiplauna rankas¹²⁵.

Kitose trijose *Kelio į Golgotos kalną* stotyse vaizduojamas po kryžiumi parklupęs Jėzus. Jėzaus parpuolimai evangelijose neminimi, ši

124 *Welcome collection*, žiūrėta 2022 m. birželio 26 d., <https://wellcomecollection.org/works/pkfuhgw5>.

125 Šis momentas paminėtas tiktai Mato evangelijoje (Mt 27, 24). Keliaplanė kompozicija būdinga *Ecce Homo* siužetui, rečiau tokiu principu vaizduojami kiti momentai, antai *Evangelicae Historia Imagines* rinkinyje Piloto rankų plovimas vaizduojamas su Jėzaus, priimančio kryžių, scena.

28. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzaus vainikavimas*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Jesus Is Crowned with Thorns*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

29. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzus pas Pilotą antrą kartą*, arba *Jėzaus nuteisimas mirti*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition from the Passion of Christ series *Jesus Before Pilate for the Second Time* or *Jesus Is Condemned to Death*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

30. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Jėzus neša kryžių*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Jesus Carrying the Cross*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

31. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Simon of Cyrene Helps Jesus to Carry His Cross*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

32. Jan Sadeler, *Jėzaus parpuolimas po kryžiumi*, 1594, raizinys, Fine Arts Museums of San Francisco

Jan Sadeler, *Jesus Falls Under the Weight of the Cross*, 1594, engraving, Fine Arts Museums of San Francisco

ikonografija kildinama iš viduramžių mistikų Jėzaus kančios apmąstymų, ryškiausia vizualizacija tapo Europoje plitę Septynių Jėzaus parklupimų ciklai¹²⁶. Jėzaus parklupimų stotys įsiliejo į įvairios struktūros Kristaus kančios apmąstymus. Rykantų bažnyčios dvi stotys *Jėzus neša kryžių (Priemiesto vartų) (XII)* ir *Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių (XIII)* iš kitų šio ciklo freskų skiriasi priartinta, apatinėje dalyje sutelkta kompozicija [30, 31 il.]. Tokiam vaizdavimui įtakos turėjo olandų grafiko Jano Sadelerio (1550–1600) ar kito dailininko raizinys, sukurtas pagal vokiečių dailininko Christopho Schwartzo (apie 1548–1592) paveikslą *Jėzaus parpuolimas po kryžiumi* (1600) [32 il.]. Janovičius pasinaudojo šiuo provaizdžiu, tapydamas minėtas kryžiaus nešimo scenas, tačiau, atsižvelgdamas į siužetus, pakoregavo kompozicijas. Abiejose stotyse pagal provaizdį nutapytas kryžiaus galą nešantis vyras, bet aiškesnė ir didesnė figūra matyti XIII stoties Kirėnės gyventojų Simono, priversto panėšėti Jėzaus kryžių, scenoje (Mt 27, 32; Mk 15, 21; Lk 23, 26)¹²⁷. Dar viena detalė, nurodanti sąsajas su Sadelerio grafiniu provaizdžiu, – tai XII stotyje virš Jėzaus galvos nutapytas plonas disko pavidalo nimbas¹²⁸.

126 Žymiausi Adomo Krafft (Adam Krafft 1460?–1509) Niurnbergo Septynių Jėzaus parklupimų reljefai (1506–1508); Dalia Vasiliūnienė, *Žemaičių kalvarija: piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XIX a.* (Vilnius: Aidai, 2009), 50.

127 Simono Kirėnietis bruožai individualizuoti. Simboliška, kad šioje stotyje Janovičius įrėžė parašą, gal tai autoriaus atvaizdas?

128 Kitose šio ciklo stotyse Jėzus ir šventieji vaizduojami be nimbų.

Jėzus susitinka Veroniką (XIV) kompozicija pasižymi kur kas platesne panorama, dalyvių gausa, ją galėjo inspiruoti XVI a. antros pusės venecijiečių dailininkų šios temos paveikslai¹²⁹ [33 il.]. Pati schema kartoja *Vita, Passio, et Ressurrectio Iesu Christi* raizinio kompoziciją, tačiau Janovičius ją papildė už Veronikos pavaizduotomis sielvartaujančių Švč. Mergelės Marijos ir šv. Jono figūromis. Evangelistas Lukas mini lydinčias moteris, kurios verkė ir aimanavo (Lk 23, 27). Anot populiarios legendos ir krikščioniškos tradicijos, tarp lydėjusiųjų buvusi moteris, kuri skepeta nušluostė jo prakaituotą veidą, ir joje stebuklingai atsispaudė Išganytojo veidas – Veraikonas (*Vera Icon*).

Nuėmimas nuo kryžiaus (XV) aprašytas Šventajame Rašte: „Po to Juozapas iš Arimatėjos, kuris buvo Jėzaus mokinys, tik slaptas dėl žydų baimės, paprašė Pilotą leisti nuimti Jėzaus kūną. Pilotas leido. Jis atėjo ir nuėmė kūną. Taip pat atvyko ir Nikodemas, kuris pirmiau buvo atėjęs pas Jėzų nakčia“ (Jn 19, 38–39). Šis tapinys pasižymi dramatiška, dinamiška kompozicija – nerimastinga atmosfera, sudėtingi rakursai, energingi veikėjų judesiai [34 il.]. Provaizdžiu šiam atvaizdui buvo žymaus italų manierizmo tapytojo Federico Baroccio (1526–1612) šio pavadinimo paveikslas (1569), per raizinius paplitęs katalikiškoje Europoje¹³⁰ [35 il.]. Kompozicija kiek supaprastinta – virš skersinio pasilypėję Nikodemas, Juozapas Arimatietis nuleidžia Išganytojo kūną, apačioje jį prilaiko šv. Jonas, Kryžiaus papėdėje dešinėje – šv. Marijos Magdalenos glėbyje nualpusi Jėzaus Motina, kitapus – viena iš Marijų (rankų judesys ne toks dramatiškas kaip provaizdyje). Kairėje matyti kopėčiomis lipantis romėnų karys – veikiausiai nukryžiovimo liudininkas šv. Lionginas, kuris ietimi perdūrė Jėzaus šoną (Jn 19, 34). Po kryžiumi ant žemės trys viny ir erškėčių vainikas¹³¹.

Tapytojas Janovičius buvo įgudęs profesionalus tapytojas, gerai susipažinęs su europine religine daile, gebėjęs kurti monumentalias

129 Venecijiečio tapytojo Carlo Caliario (1570–1596) paveikslas *Jėzus susitinka Veroniką*; *Wikimedia*, žiūrėta 2022 m. birželio 27 d., https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Carlo_Caliari_-_Jesus_Meeting_Veronica_-_WGA03773.jpg.

130 Federico Baroccio *Nuėmimas nuo kryžiaus* paveikslą kopijavo tapytojas Francesco Villamena (1564–1624), raizinį sukūrė Domenico Falcini (1575 – apie 1632); *The British Museum*, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., www.britishmuseum.org/collection/object/P_V-8-176; *Welcomme Collection*, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://welcommecollection.org/works/jw46bec2>.

131 Janovičius nepavaizdavo šv. Bernardo Klerviečio ir kopėčiomis lipančio vyro su Kristaus kančios įnagiais. Originale Mariją laiko viena iš moterų, šv. Marija Magdalena, ištiesusi rankas, vaizduojama kitoje pusėje.

33. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Veronika nušluosto Jėzui veidą*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Veronica Wipes the Face of Jesus*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

34. Jonas Janovičius, Kristaus kančios ciklo kompozicija *Nuėmimas nuo kryžiaus*, 1668, freska, Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Jan Janowicz, Composition of the Passion of Christ series *Jesus is Taken Down from the Cross*, 1668, fresco, photo by Asta Giniūnienė, 2020

kompozicijas, kūrybiškai naudotis provaizdžiais. Rykantų bažnyčios Janovičiaus Kristaus kančios kompozicijose pastebimi manierizmo bruožai. Cikle perteikta įvykių ir išgyvenimų kaita – pirmąsias sutelktas pusiausvyras stotis tolydžiai keitė dinamiškesnėmis kompozicijomis, pasižyminčiomis veržliais judesiais, manierizmo dailei būdingomis ištęstomis figūromis (ypač romėnų karių), o Jėzaus teismo scenose – atsiveriančiomis statinių perspektyvomis. Dabartinė freskų tapyba sunykusi, koloritas išblukęs, vyrauja plytų rausvos, geltonos, turkio spalvų lokalios dėmės. Geriau išlikę fragmentai liudija tapinius buvus subtilesnės toninės modeliuotės. Piešinys paryškintas, sunykusios vietos atkurtos restauratorių.

Šventųjų ir palaimintųjų dominikonų ciklas

XVII a. – XVIII a. pirmoje pusėje šventųjų, palaimintųjų ir gerbiamų vienuolių ciklais papuošti sakralias patalpas ir vienuolynus buvo įprastas reiškiny. Lietuvoje tokios atvaizdų galerijos išliko vienuolynų vidaus kiemeliuose (Vilniaus, Tytuvėnų bernardinų, vėlesnis ciklas Vilniaus dominikonų vienuolynuose), stalėse (Kretingos, Kauno bernardinų bažnyčiose).

35. Domenic Falcini, *Nuėmimas nuo kryžiaus*, apie 1606–1630, raizinytis, Welcome Collection

Domenic Falcini, *Jesus is Taken Down from the Cross*, ca 1606–30, engraving, Welcome Collection

Krokvos dominikonų vienuolyno koridoriuose buvo iškabinta 11 paveikslų, vaizduojančių šventųjų Dominyko, Petro Veroniečio, Alberto Didžiojo, Tomo Akviniečio, Antonino, Vincenzo Ferero, Hiacinto, Gorkumo kankinių ir kitų dominikonų vienuolių gyvenimo ir kankinystės scenas¹³². Paveikslus apie 1720 m. nutapė ar pertapė dominikonų vienuolis dailininkas Kazimieras Cisowskis (+1726) pagal ankstesnius 1614–1618 m. Dollabelos paveikslus. Pamokslininkų ordinas rodė ypatingą dėmesį hagiografijos sklaidai¹³³, kurią paskatino 1674 m. popiežius Klemenso X įvesta Visų Šventųjų dominikonų šventė (*Festum omnium Sanctorum Ordinis Fratrum Praedicatorum*), minima lapkričio 7 dieną. Paplito devociniai paveikslėliai, buvo spausdinami kalendoriai su kiekvienos dienos dominikonų vienuolių atvaizdu¹³⁴.

¹³² Blaschke i Kurzej, „Obrazy w krużganku klasztoru Dominikanów w Krakowie“, 91, 96.

¹³³ 1668–1679 m. Neapolyje išleistas Domenico Maria Marcheses daugiatomis *Sagro diario domenicano* su Pamokslininkų ordino šventųjų, palaimintųjų ir Viešpačiui malonių brolių ir seserų gyvenimo aprašymais; Dalia Vasiūnienė, „Pamokslininkų ordino šventųjų reprezentacija Lietuvos bažnyčiose“, in *Excellentia virtutum: šventieji Lietuvos kultūroje*, sudarė Asta Giniūnienė (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019), 129.

¹³⁴ [Bernard de Vienne (?)], *L'Année dominicaine ou Sentences Pour tous les jours de l'année* (Paris, 1679), *L'Ordre des Prêcheurs*, žiūrėta 2022 m. birželio 30 d., <https://estampesdominicales.com/series/vies-collectives-dominicaines/4/>.

36. Dominikonų ciklas, apie 1688–XVIII a. 2 deš. (?), Astos Giniūnienės nuotrauka, 2020

Detail of the Dominican series, 1668–1710s (?), photo by Asta Giniūnienė, 2020

Rykantų bažnyčios vargonų choro parapeto nišose nutapyti devyni dominikonų atvaizdai¹³⁵ [36 il.]. Tarp paveikslų įkomponuotos tapytos, lipdinius imituojančios barokinės akanto arabeskos. Identifikuojant pavaizduotus asmenis, remtasi archyvinėmis 1969 m. Antano Vaišnoros nuotraukomis, kuriose kiek aiškiau matyti kai kurie dabar jau sunykę atributai¹³⁶. Ciklo viduryje platesnėje nišoje išskirtas dominikonų ordino įkūrėjas **šv. Dominykas** [37 il.]. Jis pavaizduotas su barzdele, žvaigžde kaktoje, dešinėje rankoje laikantis leliją, su prie abito šono kabančiu rožiniu. Tokia šventojo ikonografija plito XVII a. dailėje, bene ryškiausias pavyzdys – apie 1655 m. nutapytas Casparo de Crayerio (1584–1669) paveikslas, saugomas Madrido Prado muziejuje¹³⁷. Šv. Dominykui iš dešinės pavaizduoti stovintys iškilūs dominikonų dvasininkijos atstovai, paeiliui išdėstyti pagal rangus ir nuopelnus: du popiežiai, vyskupai, o iš kairės – klūpantys įvairiomis dorybėmis garsėję šventieji ir palaimintieji vienuoliai. Šv. Dominykui iš dešinės pirmasis, remiantis ikonografija, – tai **popiežius Pijus V** (1504–1572), nutapytas palinkęs prie rankose laikomo kryžiaus, vilkintis ant balto abito raudoną modzetę, jo galvą dengia tokios spalvos kamauro (*camauro*)

135 Šoninės nišos – 78 × 70 cm, vidurinė platesnė – 77 × 99 cm.

136 KPC KOS, b. „Rykantų bažnyčia“.

137 Gaspar de Crayer, *Šv. Dominykas*; *Wikimedia*, žiūrėta 2022 m. birželio 30 d., https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gaspar_de_Crayer_-_Saint_Dominic.jpg.

37. Dominikonų ciklo atvaizdas Šv. *Dominykas*, apie 1688 – XVIII a. 2 deš. (?), Antano Vaišnoro nuotrauka, 1969, KPCA

Image of the Dominican series *St. Dominic*, ca 1688–1710s (?), photo by Antanas Vaišnora, 1969, KPCA

38. Dominikonų ciklo atvaizdas *Popiežius Pijus V*, apie 1688 – XVIII a. 2 deš. (?), Antano Vaišnoro nuotrauka, 1969, KPCA

Image of the Dominican series *Pius V*, ca 1688–1710s (?), photo by Antanas Vaišnora, 1969, KPCA

39. Dominikonų ciklo atvaizdas *Popiežius Benediktas XI* (?), apie 1688 – XVIII a. 2 deš. (?), Antano Vaišnoro nuotrauka, 1969, KPCA

Image of the Dominican series *Pope Benedict XI* (?), ca 1688–1710s (?), photo by Antanas Vaišnora, 1969, KPCA

40. Dominikonų ciklo atvaizdas Šv. *Antoninas*, apie 1688 – XVIII a. 2 deš. (?), Antano Vaišnoro nuotrauka, 1969, KPCA

Image of the Dominican series *St. Antoninus*, ca 1688–1710s (?), photo by Antanas Vaišnora, 1969, KPCA

kepurėlė [38 il.]. Šalia ant stalo padėti popiežiškas su trimis skersiniais kryžius ir tiara, simbolizuojantys jo pamaldumą ir kuklumą, ištikimybę vienuoliškai regulai, net ir būnant popiežiumi. Tokia barokinė besimeldžiančio Pijaus V ikonografija paplito XVIII a., ypač po 1712 m. kanonizacijos (beatifikuotas 1672). Prabėgus metams po jo paskelbimo šventuoju, į Vilnių, veikiausiai iš Romos,¹³⁸ atvežtas šio šventojo paveikslas, kuris iš Vilniaus katedros su procesija buvo perneštas į dominikonų Šv. Dvasios bažnyčią¹³⁹. Paveikslas išliko, jame pavaizduotas popiežiaus stebuklas su krucifiksu¹⁴⁰. Rykantų bažnyčios Pijaus V atvaizdas paprastesnės kompozicijos, bet ar jis nutapytas anksčiau už vilnietišką atvaizdą, abejotina. Tokiu atveju šią freską ir visą dominikonų ciklą reikėtų pavėlinti.

Einant ta pačia kryptimi antroje nišoje reprezentatyviai *en face* vaizduojamas popiežius su kryžiumi ir tiara. Tai antras iš keturių žymiųjų dominikonų popiežių¹⁴¹ – galbūt Pamokslininkų ordino magistras, popiežius **Benediktas XI** (?) [39 il.]. Šventuoju jis laikytas iškart po mirties, nors oficialiai palaimintuoju paskelbtas tik 1736 m., popiežių išgarsino prie jo kapo vykę stebuklai. Trečioje nišoje pavaizduotas dvasininkas su dominikonų abitu, apsiaustu ir palijumi¹⁴², stovintis prie stalo, dešinę ranką uždėjęs ant knygos, kairėje laikantis kryžių, – tai veikiausiai Florencijos arkivyskupas **šv. Antoninas**, dirbęs Romos kurijoje (kanonizuotas 1523) [40 il.]. Tapytas gan portretiškas, jame galima išžvelgti panašumų su jo *tikruoju atvaizdu* (*vera effigies*)¹⁴³. Šią juostą užbaigia vyskupas su mitra, laikantis pastoralą ir

138 Panašios ikonografijos XVIII a. šv. popiežiaus Pijaus V paveikslai priskiriami Romos mokyklai.

139 Liepa Gričiūtė, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011), 60–61.

140 Eretikai, sumanę nužudyti Pijų V, ant krucifikso, kurį Pijus V laikė oratorijoje, kojų uždėjo nuodų. Kai popiežius besimeldamas norėjo pabučiuoti, Nukryžiuotojo kojos atsiskyrė nuo kryžiaus. Taip popiežius suprato klastą.

141 1747 m. ispanų grafiko Matías Antonio de Irala Yuso (1680–1753) raizinyje Šv. Dominikos, *apsuptas popiežių* centre pavaizduotas ordino įkūrėjas, aplink jį medalionuose popiežiai Benediktas XI, Pijus V, Inocentas V ir Benediktas XIII. Prie pirmųjų dviejų vardų parašyta „San“. Šiame raizinyje šv. Benediktas XI pavaizduotas su barzda. *L'Ordre des Prêcheurs*, žiūrėta 2022 m. kovo 10 d., <http://www2.ual.es/ideimand/la-orden-de-predicadores/>.

142 1969 m. sienos paveikslas nuotraukoje ant palijaus matyti kryžiai.

143 Hendrik Causé (1648–1699), Raizinytis *Antoninas Florentietis*, apie 1688, *L'Ordre des Prêcheurs*, žiūrėta 2022 m. kovo 8 d., <https://estampesdominicales.com/saints/antonin-de-florence/4/>; Raizinytis *Tikrasis šv. Florencijos arkivyskupo Antonino atvaizdas*, *Internet archive*, žiūrėta 2022 m. kovo 10 d., https://archive.org/details/EST83RES_P12.

41. Dominikonų ciklo atvaizdas Šv. *Albertas Didysis*, apie 1688 – XVIII a. 2 deš. (?), Antano Vaišnora nuotrauka, 1969, KPCA

Image of the Dominican series *St. Albert the Great*, ca 1688–1710s (?), photo by Antanas Vaišnora, 1969, KPCA

tarsi knyga, – tai galėtų būti šv. **Albertas didysis** [41 il.]. Šio garsaus viduramžių mokytojo atvaizdas būdavo komponuojamas dominikonų šventųjų ir palaimintųjų serijose, prie jo vardo rašoma „S“ (*sanctus*)¹⁴⁴, nors jis beatifikuotas 1622 m., o kanonizuotas tik 1931 metais.

Šv. Dominykui iš kairės pirmoje nišoje nutapytas garsaus teologo šv. **Tomo Akviniečio** atvaizdas su šviesuliu ant krūtinės ir atversta knyga rankoje [42 il.]. Toliau pagerbti du Pamokslininkų ordino kankiniai. Antra niša skirta XIII a. dominikonų kunigui, žymiausiam šios vienuolijos kankiniui šv. **Petrui Veroniečiui** (kanonizuotas 1253) [43 il.]. Jo smurtinę mirtį simbolizuoja įkirstas į galvą peilis¹⁴⁵. Trečiasis dominikonų vienuolis taip pat rankoje laiko kankinystės atributą – palmės šakelę. Nors vaizduojamą asmenį identifikuoti nepakanka duomenų, keltina prielaida, kad tai galėjęs būti XVII a. II p. – XVIII a. I ketv. Lenkijoje gerbtas dominikonas pal. Jonas iš Kelno, beatifikuotas 1675 metais [44 il.]. 1572 m. jis kartu su Gorkumo kankiniais (pranciškonų ir kitų ordinų vienuoliais, kunigais) protestantų buvo pakartas Brilio mieste¹⁴⁶. Religinį konfliktų, kurie neaplenkė ir

144 Capiteyn Matthias Borckens, *Albertas Didysis*, 1644, *L'Ordre des Prêcheurs*, žiūrėta 2022 m. kovo 10 d., <https://estampesdominicaines.com/saints/albert-le-grand/14/>.

145 Šio šventojo atvaizdas kabo Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčioje Šv. Pijaus V altoriaus antrame tarpusnyje; Vasiliūnienė, „Pamokslininkų ordino šventųjų reprezentacija Lietuvos bažnyčiose“, 144.

146 Liudas Jovaiša, „Prieš 150 metų pop. Pijus IX kanonizavo Gorkumo kankinius“, *Magnificat* (2015 06), žiūrėta 2022 m. birželio 13 d., www.magnificat.lt/pries-150-metu-pop-pijus-ix-kanonizavo-gorkumo-kankinius/.

42. Dominikonų ciklo atvaizdas Šv. Tomas Akviniėtis, apie 1688 – XVIII a. 2 deš. (?), Antano Vaišnoros nuotrauka, 1969, KPCA

Image of the Dominican series *St. Thomas Aquinas*, ca 1688–1710s (?), photo by Antanas Vaišnora, 1969, KPCA

43. Dominikonų ciklo atvaizdas Šv. Petras Veronietis, apie 1688 – XVIII a. 2 deš. (?), Antano Vaišnoros nuotrauka, 1969, KPCA

Image of the Dominican series *St. Peter of Verona*, ca 1688–1710s (?), photo by Antanas Vaišnora, 1969, KPCA

44. Dominikonų ciklo atvaizdas Pal. Jonas iš Kelno (?), apie 1688 – XVIII a. 2 deš. (?), Antano Vaišnoros nuotrauka, 1969, KPCA

Image of the Dominican series *Blessed John of Cologne* (?), ca 1688–1710s (?), photo by Antanas Vaišnora, 1969, KPCA

45. Dominikonų ciklo atvaizdas Šv. Hiacinatas (?), apie 1688 – XVIII a. 2 deš. (?), Antano Vaišnoros nuotrauka, 1969, KPCA

Image of the Dominican series *St. Hyacinth* (?), ca 1688–1710s (?), photo by Antanas Vaišnora, 1969, KPCA

Rykantų, kontekste pal. Jono Kelniečio kultas turėjęs būti aktualus. Pagarbą šiam palaimintajam rodo Krokuvos dominikonų vienuolyno galerijoje Cissowskio nutapytos jo gyvenimo ir kankinystės drobės¹⁴⁷. Paskutinėje nišoje matomas šonu klūpantis dominikonas, pavaizduotas šventiesiems būdinga ekstatiška poza – plačiai atvertomis rankomis, žvelgiantis į šviesulį kampe. Jokių atributų ar kito rakto nėra, kad būtų galima identifikuoti šventąjį. Vienas iš kandidatų¹⁴⁸ būtų **šv. Hiacintas**, kuris 1686 m. buvo paskelbtas Lenkijos ir Lietuvos globėju¹⁴⁹ [45 il.]. Šis jaunas, pamaldus vienuolis tokia poza, garbinąs Švč. Mergelę Mariją su Kūdikiu, vaizduojamas XVII a. paveiksluose, raiziniuose¹⁵⁰.

Pateikta dominikonų ciklo atribucija pirminė, straipsnio autorė tikisi, kad bus rastas šaltinis, konkretus provaizdis ar analogas, kuris padės išsiaiškinti ir patikslinti pavaizduotų dominikonų vienuolių tapatybes. Šio ciklo autorystės, kaip ir datavimo, klausimai lieka atviri, nes autentiškos tapybos išliko nedaug, be to, sunku ją atskirti nuo restauratoriaus Kviatkovskio korekcijų. Tyrimui padėtų polichrominiai tyrimai, profesionali atvaizdų restauracija.

Išvados

Rykantų bažnyčios sienų tapyba daugiasluoksni, remiantis šaltiniais ir natūriniais tyrimais, patikslinta ligšiolinė ir pateikta preliminarai kūrinių chronologinė seka: XVI a. reformatams priklausiusi bažnyčia buvo puošta ornamentine tapyba, ji netyrinėta, jos fragmentas matyti presbiterijos atodangoje. Oginskiams perėmus Rykantų valdas ir bažnyčią, sukurti svarbiausi tapiniai. Po Oginskio tuoktuvių su Glebavičiūte, apie 1668 m., šių atstatytojų ir geradarių portretai įamžinti presbiterijoje. 1668 m. dailininkas Janovičius bažnyčios šoninėse ir presbiterijos sienose nutapė Kristaus kančios ciklą. Trūksta duomenų apie vargonų choro tribūnos dominikonų atvaizdų

147 Blaschke i Kurzej, „Obrazy w krużganku klasztoru *Dominikanów* w Krakowie“, 91, 96.

148 Tai gali būti ir garsiausio dominikonų pamokslininko šv. Vincento Ferero, pal. Česlovo bei kitų šventųjų atvaizdas.

149 Liudas Jovaiša, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šventieji globėjai Lietuvos vyskupijų liturginių kalendorių duomenimis“, in *Excellentia virtutum*, 20.

150 Jano II Collaerto raizinytis pagal Maerteną de Vosą, *Šv. Hiacintas* [1594–1603], *L'Ordre des Prêcheurs*, žiūrėta 2022 m. kovo 8 d., <https://estampesdominicaines.com/saints/hyacinthe-de-cracovie/6/>; Robertus Levoxier paveikslas *Šv. Hiacintas*, 1607, *Centotorri*, www.100torri.it/chieri-la-grande-pinacoteca/san-domenico/7-cappella-di-s-giacinto/.

ciklą, jie galėjo būti nutapyti apie 1688 m. – XVIII a. 2 deš. (?) ar dar vėliau. Remiantis ikonografija, tai padaryta pagal dominikonų instrukciją, veikiausiai jiems šeiminingaujant Rykantuose. Panašiu laiku galėjo būti Viešpaties Jėzaus altoriaus retabule nutapytas *Susimąsčiusio Kristaus* atvaizdas. Pastarųjų kūrinių atlikimo laiką galima nustatyti atlikus architektūrinius, polichrominius tyrimus. Tyrime paaiškėjo, kad XIX a. dokumentuose ir archyvinėse nuotraukose užfiksuoti keturi monochrominiai altoriai nutapyti ne vienu metu: XVIII a. pab. – XIX a. 2 deš. – šoninių navų Jėzaus Kristaus ir Švč. Mergelės Marijos, o 1820–1830 m. – presbiterijos Šv. Dominyko ir Tomo Akviniečio (vėliau Šv. Antano Paduviečio) altorių retabulai. XIX pab. – XX a. pr. bažnyčios pagrindinio fasado frontoną papuošė iki dabar išlikęs *al secco* technika tapytas šv. Jurgio atvaizdas. Ankstesnių sluoksnių neaptikta.

Veikiausiai XVIII a. pab. – XIX a. pr. interjero tapyba ir polichromija buvo uždažyta, visas bažnyčios vidus išbalintas. Tapyba atrasta 1931 m., pradėjus bažnyčioje remonto darbus. 1931–1932 m. Kviatkovskis su padėjėju atidengė ir restauravo freskas, jam talkino tapytojas Torvirtas. 1975 m. restauratorius Pilipavičius restauravo eksterjero sienos Šv. *Jurgio* atvaizdą. Per paskutinį 1991 m. remontą buvo atnaujintas Kristaus kančios ciklas (restauratorius Juozas Pilipavičius), Oginskių portretai (Kęstutis Andziulis), nerestauruotas liko vargonų choro dominikonų ciklas. Tuo metu uždažyti iliuziškai tapyti altoriai, skliautų ir sienų ornamentinis dekoras.

Mūsų dienas pasiekusį unikalų Kristaus kančios ciklą sudaro 15 stočių, iš jų dešimt skirta *Via Captivitatis* ir penkios *Via Crucis* apmąstymams (jų galėjo būti daugiau). Atvaizdų ikonografijai įtakos turėjo XVI a. II p. – XVII a. I p. plitę nyderlandų grafikų išraižyti šios temos raižinių rinkiniai, atlikti pagal specialiai sukurtus dailininkų piešinius. Kai kurioms stotims panaudotos žymių italų, vokiečių dailininkų Agresti, Palmo vyresniojo, Schwartzo Kristaus kančios paveikslų kompozicijos, plitusios per grafines kartotes. Kristaus kančios ciklo tapytojas Janovičius profesionaliai sukomponavo monumentalias kompozicijas, laisvai perfrazavo ir pritaikė įvairių provaizdžių schemas. Jis plėtojo ciklo dinamiką nuo įžanginių meditatyvių – *Paskutinės vakarienės*, ikonografiniu požiūriu retos *Jėzus plauna mokiniams kojas* (su įpintu Švč. Mergelės Marijos *atsisveikinimo su Sūnumi* leitmotyvu),

Jėzaus maldos Alyvų kalne stočių iki ekspresyvių *Jėzaus teismo, kankinimo ir Kryžiaus nešimo* scenų. Paskutinė dramatiška *Nuėmimo nuo kryžiaus* kompozicija nutapyta pagal italų manierizmo tapytojo Federico Baroccio šios temos kūrinį. Rykantų ciklo nepertraukiamas vaizdavimo principas, „iliuzinis“ architektūrinis įrėminimas, skaidymas kolonomis, perspektyvinis komponavimas susieja ciklą su XVI a. II p. – XVII a. II p. europine monumentalioja daile, o atvaizdų veržli tapysena, piešinys – su itališkosios mokyklos manierizmo ir ankstyvojo baroko stiliaus kūriniais. Lietuvos kontekste Janovičiaus sukurtas Rykantų bažnyčios Kristaus kančios ciklas priskirtinas prie reikšmingiausių XVII a. LDK pasijinių ciklų ir gretintinas su profesionaliais europiniais šios temos tapiniais.

Prie ciklo programos, pavaizduotų šventųjų, palaimintųjų ir gerbtinų dominikonų atrankos veikiausiai prisidėjo su bažnyčios atnaujintoju Oginskiu glaudžius ryšius palaikę, vėliau bažnyčią perėmę Pamokslininkų ordino vienuoliai. Cikle vaizduojami ordino įkūrėjas šv. Dominykas, jam iš dešinės stovintys šio ordino dvasinės hierarchijos atstovai, popiežiai, vyskupai, o iš kairės – klūpantys išminties, pamaldumo dorybėmis, kankinyste paženklinti vienuoliai. Cikle pavaizduoti šventieji ir palaimintieji Dominykas, Pijus V, Tomas Akvinietis, Petras Veronietis, manoma, popiežius Benediktas XI, Antoninas, Albertas Didysis, Jonas iš Kelno, šv. Hiacintas (dėl atributų stokos ir prastos būklės šios atribucijos tikslintinos).

Bažnyčios sienų tapyba priderinta prie jos architektūros, interjero visumos, struktūros, ji prasmingai teologiškai išdėstyta atsižvelgiant į sakralines zonas. Kristaus kančios apmąstymui ir apvaikščiojimui skirtas ciklas juosia bažnyčią, o tikintįjį išlydi apie sektinas dorybes liudijantys dominikonų šventųjų ir palaimintųjų atvaizdai, įkomponuoti vargonų choro parapete.

Atlikus tyrimą, liko daug neatsakytų klausimų: kokia buvo pirminė Kristaus kančios ciklo struktūra ir išvaizda, ar tarpukariu buvo atidengtos visos stotys, gal jų buvo daugiau? kada sumūryti šoninių altorių retabulai, vargonų choras, Jėzaus Kristaus altoriuje nutapyti *Susimąščiusio Kristaus*, o choro parapete – dominikonų vienuolių ciklas? ar eksterjere, pagrindinio fasado nišose nebuvo kitų tapytų atvaizdų, kitų dekoratyvių puošmenų, polichromijos? Šios publikacijos tikslas buvo atkreipti specialistų dėmesį į

unikalią Rykantų bažnyčios sienų tapybą ir paskatinti išsamius architektūrinius, polichrominius tyrimus ir atidengti bei restauruoti užtaptus šoninius altorius, skliautų ir sienų tapybą. Tarpukariu buvo atliktas pagrindinis darbas – atverti ir restauruoti Rykantų bažnyčios svarbiausi sienų tapybos kūriniai, atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, tai padaryta klebono iniciatyva, dabar būtų mūsų laikas.

Gauta — 2022 08 04

Santrumpos

KPC KOS – Kultūros paveldo centro
Kilnojamųjų objektų skyrius
KPC PB – Kultūros paveldo centro
paveldosaugos biblioteka
KVR – Kultūros vertybių registras
LDM – Lietuvos dailės muziejus
LKTI – Lietuvos kultūros tyrimų institutas
LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskų bibliotekos Rankraščių skyrius
LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
MNW – Nacionalinis muziejus Varšuvoje
(Muzeum Narodowe w Warszawie)
Uk – unikalus kodas
VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos
Rankraščių skyrius

Šaltiniai

Kultūros paveldo centras. Kilnojamųjų objektų
skyriaus dokumentai.
Kultūros paveldo centro Paveldosaugos biblio-
teka. Rykantų bažnyčios (Atr-148) doku-
mentai.
Kultūros paveldo centro archyvas. F. 22. Vil-
niaus vaivadijos valdyba.
Kultūros paveldo centro archyvas. F. 5. Doku-
mentų bylų apie architektūros objektus rin-
kiny.
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskų biblio-
tekos Rankraščių skyrius. F. 318. Vilniaus ar-
kivyskupijos dokumentų kolekcija.
Lietuvos valstybės istorijos archyvas. F. 604.
Romos katalikų bažnyčių fondas.
Lietuvos valstybės istorijos archyvas. F. 694.
Romos katalikų bažnyčių fondas.
Vilniaus universiteto bibliotekos
Rankraščių skyrius. F. 4. Inventoriai.
Vilniaus universiteto bibliotekos
Rankraščių skyrius. F. 57. Vilniaus kapitula.

Ikonografiniai šaltiniai

*Evangelicae historiae Imagines: ex ordine euan-
geliorum, quae toto anno in missae sacrificio
recitantur, in ordinem temporis vitae Christi
digestae. Evangelicae Historiae Imagines by
Jerome Nadal.* Antwerp: Martin Nuyts II,
1593. <https://archive.org/details/evangelicaehisto00pass/page/n21/mode/2up>.
*Passio, Mors, et Resurrectio, Dn. Nostri Iesu Chris-
ti.* S. l. [1580–1587]. artgallery.yale.edu/collections/objects/167351.
*Vita, Passio, et Resurrectio Jesu Christi varijs
Iconibus a celeberrimo picture.* Antuerpiae,
1598. <https://cicognara.org/catalog/2141>.

Literatūra

Adomonis, Tadas ir Klemensas Čerbulėnas.
Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija.
T. 1, Nuo seniausių laikų iki 1775 metų. Vil-
nius: Mokslas, 1987.
Blaschke, Kinga i Michał Kurzej. „Obrazy
w krzyżanku klasztoru Dominikanów w
Krakowie“. *Modus prace z historii sztuki*
15 (2015): 89–117.
The British Museum. www.britishmuseum.org/collection.
Centotorri. www.100torri.it/chieri-la-grande-pinacoteca/san-domenico/7-cappella-di-s-giacinto.
The Digital Cicognara Library. <https://cicognara.org/catalog/2141>.
Digital collection. <https://sammlung.staedelmuseum.de/en>.
Dziubecki, Tomasz. *Ikonografia Męki Chrystusa.*
Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 1996.
Feuillet, Michel. *Lexique des symboles chrétiens.*
Paris, Presses Universitaires de France / Hu-
mensis, 2017.
Giniūnienė, Asta. *Kryžiaus kelias Lietuvoje
XVIII a. antroje pusėje – XX a. pradžioje:*

- sklaida ir raiška. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013.
- . „Nauji duomenys apie kultūros paveldo objektus. Rapolas Jakimavičius“. *Kultūros paminklai* 25 (2021): 175–176.
- Griciūtė, Liepa. *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011.
- Internet archive. <https://archive.org>.
- Jovaiša, Liudas. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šventieji globėjai Lietuvos vyskupijų liturginių kalendorių duomenimis“. In *Excellentia virtutum: šventieji Lietuvos kultūroje*. Sudarė Asta Giniūnienė, 11–38. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019.
- . „Prieš 150 metų pop. Pijus IX kanonizavo Gorkumo kankinius“. *Magnificat* (2015 06). www.magnificat.lt/pries-150-metu-pop-pijus-ix-kanonizavo-gorkumo-kankinius/.
- Katalikų kalendoriaus žinynas*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1991.
- Klajumienė, Dalia. *Tapyti altoriai XVIII a. – XIX a. I p.: nykstantys Lietuvos bažnyčių dailės paminklai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
- Kondracki, Piotr. „Włoskie inspiracje w malarstwie sakralnym na obszarze ordynacji Zamojskiej w 1 połowie XVII wieku“. https://issuu.com/adsadert/docs/zamosc_italy.
- Kowalczykowa, Alina. „Konserwator Stanisław Lorentz na Wileńszczyźnie – przyczynek“. In „Vilnius kaip dailės mokymo ir sklaidos centras“. Sudarė Vidmantas Jankauskas. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 29 (2003): 89–117.
- Kultūros paminklų enciklopedija*. T. 2, Rytų Lietuva. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1998.
- Kviklys, Bronius. *Lietuvos bažnyčios*. T. 5, Vilniaus arkivyskupija. D. 2. Chicago: Lietuvių enciklopedijos leidykla, Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986.
- Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 1, XVI–XVIII a. Sudarė Aistė Palušytė. Vilnius, 2005.
- Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 3, 1918–1944. Sudarė Lijana Štavičiūtė-Natalevičienė. Vilnius: LKTI, 2013.
- Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*. Vilnius, 1973.
- L'Ordre des Prêcheurs*. <https://estampesdominicales.com>.
- Lorentz, Stanisław. *Wycieczki po Województwie wileńskiem*. Wilno: nakl. Oddziału Wileńskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, 1936.
- Łukaszewicz, Józef. *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*. T. 2. Poznań, 1843.
- Matuškaitė, Marija. *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*. Vilnius: Aidai, 2003.
- . *Išėjusiems atminti: laidosena ir kapų ženklinimas LDK*. Vilnius: Viniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
- . *Portretas XVI–XVIII a.* Vilnius: Mokslo, 1984.
- Misius, Kazys ir Romualdas Šimkūnas. *Lietuvos katalikų bažnyčios*. Vilnius: Pradai, 1993.
- „Oratorio di Lucia del Gonfalone“. www.oratoriogonfalone.eu/home-italiano/storia/.
- Pinkus, Stasys. „Sieninės tapybos restauravimas Lietuvoje (1969–1979)“. *Muziejai ir paminklai* 3 (1980): 70–80.
- Račiūnaitė, Tojana ir Rūta Kasiulytė. „Madona su auskarais: Rykantų Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu paveikslo tyrimai ir restauravimas“. In „Restauravimo laboratorija“. Sudarė Dalia Klajumienė. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 92/93 (2019): 305–339.
- Ramonienė, Dalia. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
- Skrinskas, Robertas Gedvydas. *Piligrimo vadovas po stebuklingas Marijos vietas*. Kaunas: Judex, 1999.

- Slownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 10. Warszawa, 1902.
- Surdokaitė-Vitienė, Gabija. *Susimąstęs Kristus: nuo religinio atvaizdo iki tautos simbolio Rūpintojėlio*. Vilnius: LKTI, 2017.
- Šinkūnaitė, Laima. „Kauno Šventojo Kryžiaus bažnyčia: nereglamentuotas *Via Crucis* freskų ciklas“. *Logos* 66 (2011): 153–166.
- Valinčiūtė, Rima. „XVII–XVIII a. Jėzaus prie stulpo atvaizdai Lietuvoje“. In „Pirmavaizdis ir kartotė: vaizdinių transformacijos tyrimai“. Sudarė Marius Iršėnas, Gabija Surdokaitė. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 35 (2004): 89–98.
- Vasiliūnienė, Dalia. „Pamokslininkų ordino šventųjų reprezentacija Lietuvos bažnyčiose“. In *Excellentia virtutum: Šventieji Lietuvos kultūroje*. Sudarė Asta Giniūnienė, 127–148. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019.
- . „Šventieji atvaizdai“. In *Jėga ir grožis Jo šventovėje: Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*. Sudarė Dalia Vasiliūnienė, 283–343. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013.
- . *Žemaičių Kalvarija: piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XIX a.* Vilnius: Aidai, 2009.
- Welcome collection. <https://wellcomecollection.org/>.

Summary

The Development and Iconography of the Wall Paintings in the Church of the Holy Trinity in Rykantai

Asta Giniūnienė

Keywords: Rykantai Church, wall painting, Passion series, Dominicans, Jonas Janovičius (Jan Janowicz), Kazimieras Kviatkovskis (Kazimierz Kwiatkowski).

The article explores the interior and exterior wall paintings of the Rykantai Church with the main focus on the Stations of the Cross and the Dominican series. The iconographic programme of the wall paintings follows the spatial and sacred areas of the church and is adapted to its architecture. It was most likely created by the Dominican friars in close cooperation with Marćjan Aleksander Ogiński, who renovated the Rykantai Church and handed it over to the friars in 1688. Portraits of this benefactor and his wife Marcella Hlebowiczówna Ogińska are painted in the presbytery, the series of the Passion of Christ is arranged around the perimeter of church, and the images of nine Dominicans are seen on the parapet of the organ choir. The image of St. George that bears witness to the former title of the church (from the early nineteenth century) has been preserved on the façade.

The Rykantai Church that belonged to the Evangelical Reformers in the sixteenth century was decorated with ornamental painting (not yet studied), fragments of which have been exposed on the presbytery wall. When Ogiński became the owner of Rykantai, around 1668, portraits of this benefactor and his wife were painted in the presbytery. In 1668, the artist Jan Janowicz painted the series of the Passion of Christ on the side walls of the church and the presbytery (the year and the artist's name are carved on the wall). Circa 1688–1710s (?), images of Dominicans were painted in the niches of the parapet of the organ choir. In the late nineteenth and early twentieth century, all this interior decoration was painted over. In 1931–32, it was exposed and conserved by Kazimierz Kwiatkowski, who was assisted by Leonard Waldemar Torwirt. The Passion of Christ series and the portraits of the Ogińskis were last conserved in 1991 (conservators Juozas Pilipavičius, Kęstutis Andziulis).

The iconographic programme of the fresco series of the Passion of Christ reflected post-Tridentine theological views and special attention to the spread of this devotion, to which the Dominican order contributed actively. The unique series of the Passion of Christ that has reached our days consists of fifteen compositions (originally there might have been more of them), ten of which are dedicated to the stations of the *Via Captivitatis* and five to the *Via Crucis*. The iconography of the images was influenced by the collections of engravings depicting the Passion of Christ by Dutch printmakers that spread in Europe in the second half of the sixteenth and the early seventeenth century, and the prints from the publication *Vita, Passio et Ressurrectio Iesu Christi* (1593, 1597, 1598), made after the drawings by Maerten de Vos, a Dutch painter who studied in Italy. Some of the stations were created referring to the graphic reproductions of the paintings by the famous Italian and German artists of the second half of the sixteenth and early seventeenth century: Livio Agresti, Jacopo Palma Vecchio, and Christoph Schwartz. Janowicz, the artist who painted the Passion series of the Rykantai Church, masterfully rephrased the compositions of the prototypes and created monumental and vivid scenes. He evenly developed the dynamics of the series from the rather meditative introductory stations – *The Last Supper*, the iconographically rare *Jesus Washing His Disciples' Feet* (with the added motif of *The Virgin Mary Bidding Farewell to Her Son*), and *Jesus Praying on the Mount of Olives* – to the expressive scenes of *The Trial and Torture of Jesus* and *Jesus Carrying the Cross*. The last scene of the series, *Jesus is Taken Down from the Cross*, is based on the work on this subject by Federico Barocci, a prominent representative of Italian Mannerism. The continuous representation principle of the Rykantai series, the trompe l'oeil architectural framing, the division into columns, and the perspective composition link the series to European monumental art of the second half of the sixteenth and the seventeenth century, and the vigorous painting and drawing style is consistent with Mannerism and early Baroque works of the Italian school. In the context of Lithuania, the Passion of Christ series of the Rykantai Church created by Janowicz can be classified as one of the most significant seventeenth-century Passion of Christ series in the Grand Duchy of Lithuania, comparable to professional European paintings on this topic.

The Dominican series in the organ choir – the saints, the blessed and venerable friars – were most likely chosen by the members of the Order of Preachers themselves, who were known for their special attention to hagiography. St. Dominic, the founder

of the order, is depicted in the centre. On his right, the spiritual hierarchs of the order, popes, and bishops are shown. Kneeling and praying friars who won fame for their wisdom, virtues, and piety, or were martyred are featured on Dominic's left. The series depicts St. Dominic, Pope St. Pius V, St. Thomas Aquinas, and St. Peter of Verona. It is difficult to identify other individuals as they lack attributes and the images are decayed; most likely, they represent Pope Benedict XI, St. Antoninus, St. Albert the Great, Blessed John of Cologne, and St. Hyacinth.

Before the renovation of 1991, there were more wall paintings in the Rykantai Church. Nineteenth-century documents and twentieth-century archival photos show four side altars painted in trompe l'oeil style – the altars of Jesus Christ and the Blessed Virgin Mary, dating back to the late eighteenth or the first decade of the nineteenth century, and the presbytery altars of St. Dominic and St. Thomas Aquinas (later, St. Anthony of Padua) dated to 1820–30. The image of *The Pensive Christ* remained in the retable of the altar of the Lord Jesus.

The image of St. George in the exterior of the church executed in al secco technique dates back to the late nineteenth – early twentieth century. It was conserved by Pilipavičius in 1975. Traces of earlier polychrome painting have not been found in the façade niche.

The article raises many questions as to the original structure of the Passion of Christ series (the number of stations), whether the entire series was uncovered and exposed during the 1931–32 conservation, and the specific time of creating the paintings (the Dominican cycle, *The Pensive Christ*), which could be answered by detailed architectural and polychrome investigations.